

Şimşekler, Nuri. “Ana Hatları ile Mevlevîlik - Kuruluşu – Mevlevîhâneler – Nasıl Mevlevî Olunurdu – Mevlevîlikte Dereceler - Âdâb ve Erkân - Âdetler – Terimler – Kıyafetler - Dualar - Gülbanklar”. *Mevlâna ve Mevlevîlik Harsiyatı* - 1. ed. Nuri Şimşekler vd. 663-699. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2025.

ANA HATLARI İLE MEVLEVÎLİK*

Kuruluşu – Mevlevîhâneler – Nasıl Mevlevî Olunurdu – Mevlevîlikte Dereceler - Âdâb ve Erkân - Âdetler – Terimler – Kıyafetler - Dualar - Gülbanklar

Nuri ŞİMŞEKLER†

ÖZ

Mevlâna'nın yaşadığı XIII. yüzyıl Anadolu'su ve özellikle başkent Konya siyasî, dinî ve kültürel bakımdan büyük değişim, mücadele ve çalkantıların yaşandığı bir dönemdi. Mevlâna bu ortamda, etrafında toplanan müritleriyle – öğrencileri ve sohbetlerine katılan farklı kesimlerden halk ile birlikte herhangi bir tarikat yapısı oluşturmada bir irfan ve aşk mektebi meydana getirmişti. Şems-i Tebrizî ile karşılaşmasından önce başlayan “çehâr darb” geleneği, onun etrafında şekillenen topluluğun tarikatlaşma eğilimlerine ilk örnekleri oluşturmuştu. Ancak Mevlâna'nın bizzat kendisi teşkilatlanmayı hiçbir zaman amaç edinmemiş, yolunu bir “aşk ve irfan yolu” olarak sürdürmüştü. Mevlâna'nın vefatından sonra yerine Çelebi Hüsameddin'in geçmesiyle başlayan süreç, oğlu Sultan Veled döneminde sistemleşmiş; böylece Mevlevîlik hem bir manevî yol hem de dinî ve kültü-

* Bu yazımız, daha önce yayınladığımız aşağıdaki çalışmalarımızdaki ilgili bölümlerinin bir araya getirilmesi ve yeni bilgiler eklenmesi ile oluşturulmuştur.

- Nuri Şimşekler, “Mevlevîliğin Tarihi Seyri”, *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî-İnsanlığın Aynası* (Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2004), 145-165.

- Nuri Şimşekler, “Mevlevî Deyimleri, Âdetler, Gülbanklar”, *Karatay*, (Konya: Konya Karatay Belediyesi Yayınları, 29 (2009), 5-10.

- Nuri Şimşekler, *Mutfakta Pişen Canlar, Yüzyılların Birikimi Mevlevî Kültürü*, (Konya: Life Pro. Yayınları, 2011)

- Nuri Şimşekler, “Âdâb ve Erkân Tarikatı”, *Derin Tarih*, Özel Sayı: 16 (2019), 151-157.

† Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü. Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, Konya / Türkiye.

n.simsekler@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7502-6801.

rel bir hareket haline gelmişti. Mevlevîliği başlangıcından günümüze üç klasik ve bir canlandırma dönemi olmak üzere dört kronolojik ve yapısal döneme ayırmak mümkündür: İlki, Mevlâna'nın ardından gelen Çelebi Hüsameddin ve Sultan Veled zamanında kurumsallaşmanın temellerinin atıldığı, ikincisi, Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleriyle Mevlevîliğin geniş coğrafyalara yayıldığı ve cezbe merkezli yapının öne çıktığı, üçüncüsü ise, XV. yüzyıldan XX. yüzyıl ortalarına kadar süren ve Mevlevîliğin Osmanlı yönetimiyle bütünleştiği, yaygınlaştığı, Türk kültür, sanat ve edebiyatına tesir ettiği ve farklı coğrafyalarda teşkilatlandığı süreçtir. Son yani canlandırma dönemi ise 1925'te tekkelerin kapatılmasının ardından resmî bir kurum olarak sona ermesi ve 1946'dan itibaren kitap dergi yayınları, konferanslar ve ardından "Şeb-i Arûs" törenleriyle kültürel bir miras olarak devlet destekli yaşatılmaya devam ettiği dönemdir.

Tabi ki Mevlevîlik, yalnızca bir tarikat değil; dinî, estetik ve sanatsal unsurları birleştiren bir kültür sistemidir. Mevlevîhâneler bu sistemin eğitim merkezleri olarak işlev görmüş; Mesnevî dersleri, Semâ meşkleri, Çile eğitimi ve çeşitli san'at uğraşları ile bireyleri hem manevî hem estetik açıdan yetiştirmiştir. Bu yapı içerisinde hat, musıkî, şiir, ebrû, tezhip, ciltçilik, gümüş, altın ve saat zanaatkârlığı gibi sanat dalları gelişmiş; Mevlevîlik, Osmanlı-Türk kültüründe zarafet, edep, ahenk ve ölçülülüğün sembolü olmuştur.

Mevlevîliğin yaklaşık 750 yıllık geleneğinde belli bir disiplin, kurumsallaşma, kurallar manzûmesi ve kendine hâs bir ritüeli, deyimleri, terimleri, gülbankları da oluşmuş ve tarih boyunca sadece bir tarikat olarak değil, "aşkın irfan ve kültürle birleştiği bir medeniyet yorumu" olarak da şekillenerek; âdâb ve erkân çerçevesinde insana hem içsel olgunluk hem de toplumsal zarafet kazandıran kültürel bir miras olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mevlevîlik, Mevlevîhâne, Semâ, Gülbank

MEVLEVÎ ORDER IN ITS OUTLINES

Foundation – Mevlevi Lodges – How to Become a Mevlevi - Spritual Courtesy and Rules – Customs – Terminology – Mevlevi Costumes - Prayers – Gülbanks

Nuri ŞİMŞEKLER†

Abstract

The thirteenth-century Anatolia particularly the capital city of Konya in which Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî lived was a period marked by profound political, religious, and cultural transformation, struggle, and turbulence. In this environment, Rûmî, together with his disciples, students, and diverse groups of people who attended his gatherings, established a school of wisdom and love without forming a formal Sufi order. The “chehâr darb” (Four shaving strokes, Shaving of hair, beard, moustache and eyebrows) tradition, which emerged even before his encounter with Shams al-Tabrîzî, represents the earliest signs of institutional tendencies within the community surrounding him. However, Rûmî himself never aimed to establish an organized order; rather, he continued his path as a “way of love and gnosis.” After his passing, the succession of his close companion Çelebi Husâm al-Dîn, and subsequently the organizational efforts of his son Sultân Walad, laid the groundwork for what would later be known as the Mawlawiyya (Mevlevî Order), transforming it into both a spiritual path and a cultural-religious movement.

The historical development of the Mawlawiyya can be divided into four chronological and structural periods: three classical phases and one revival phase. The first phase, under Çelebi Husâm al-Dîn and Sultân Walad, established the institutional foundations of the order. The second phase, during the time of Walad’s son Ulu ‘Ârif Çelebi, was characterized by the geographic expansion of the Mawlawiyya through extensive travels and the growing prominence of spiritual ecstasy (jadhba). The third phase, spanning from the fifteenth to the mid-twentieth century, represents the period of integration with the Ottoman state, during which the order flourished, influenced Turkish culture, art, and literature, and spread across diverse regions. The final revival phase began after the official closure of the der-

† Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language And Literature. Director of Mevlana Research Institute, Konya / Türkiye.
n.simsekler@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7502-6801.

vish lodges in 1925; since 1946, the Mawlawiyya has continued to survive as a state-supported cultural heritage, particularly through the annual *Shab-i 'Arūs* (Wedding Night, The day Mawlānā passed away) ceremonies.

More than a Sufi order, the Mawlawiyya constitutes a comprehensive cultural system combining religious, aesthetic, and artistic dimensions. Mawlawī lodges (*Mawlawihānes*) functioned as educational centers of this system, where individuals were trained both spiritually and artistically through *Mathnawī* lessons, *Samā'* performances, *Çile* (initiation) practices, and various artistic activities. Within this framework, calligraphy, music, poetry, marbling (*ebru*), illumination, bookbinding, metalwork, and clock-making flourished, making the Mawlawiyya a symbol of elegance, refinement, harmony, and moderation within Ottoman-Turkish civilization.

Throughout its 750-year history, the Mawlawiyya has developed a distinctive discipline, institutional structure, terminology, and ritual system, including its own *gulbanks* (invocatory prayers) and idioms. Thus, beyond being a Sufi order, it has evolved into a “civilizational interpretation in which love unites with knowledge and culture,” endowing individuals with both inner maturity and social grace within the framework of its *ādāb* (spiritual courtesy) and *arkān* (principles).

Keywords: Mawlānā, Mawlawiyya, Mawlawī Lodge, Samā', Gulbank

Giriş

Mevlāna'nın döneminde kendi ve medresesi etrafında toplanan müritler vardı. Bunlar herhangi bir tarikat usulüne bağlı olmadan derslere ve sohbetlere dâhil oluyorlardı. Bu dönemlerde Mevlāna'ya gelip intisap etmek isteyenlerin “çehâr darb” tabir edilen saç, bıyık, sakal ve kaşlarından küçük bir miktarda kıl kesiliyor ve böylece intisapları gerçekleşmiş oluyordu. Bu olayın Şems-i Tebrizî ile karşılaşmasından (1244) öncesi olduğu kaydedilmektedir (Gölpınarlı, 1993, 164). Ayrıca Hz. Mevlāna'nın bazı yetişmiş müritlerine şecere yazıp bazı bölgelere göndermesi, o dönemde Mevlevîlik Tarikatı'nın temellerinin atıldığına dâir işaretler olarak kabul edilmektedir. Ancak bu yaygın olmayıp istisnâi olarak gerçekleşen bir usuldü ve aslında Mevlāna'nın teşkilâtlanma gibi bir düşüncesi de hiç yoktu (Lewis, 2010, 469). Gölpınarlı'nın çehâr darb usulünün Kalenderî bir gelenek olduğunu vurgulayıp Mevlevîliğin temellerinin bu tarikata dayanabileceğini söylemesi veya bu tarikatın Melamî-meşrep usu-

lünü de benimsemiş olduğunu vurgulaması herhalde tartışmaya açık olsa gerektir (Gölpınarlı, 1983, 178-180). Mevlevî tarihçisi Sâkîb Dede'nin (öl. 1735); "Mevlevîlik, Semâ, sefâ, vecd ve hâl gibi kendi âdâb ve erkânının yanında Nakşibendî tarîkatının esasları ve Şems'in aşk ve cezbe temelleriyle oluşturulmuştur." tespiti ise (Sâkîb Dede, 1283 H., I, 134) genel çerçeve ve uygulamalarına bakıldığında -bölgesel özellik, Çelebi ve Şeyhlerin tercihi durumları gibi bazı küçük istisnai uygulamalar hariç- bu tarîkatın en güzel tariflerinden biri olmuştur. Ayrıca Mevlevîlik yolunun bir tarîkat olmaktan çok aşk yolu, cezbe yolu, bir kültür hareketi ve dünyayı terk etme değil, irfana ulaştıran bir yaşam biçimi olduğu vurgulanmakta; hattâ silsilesinin bile başta Hz. Muhammed (SAV) olmak üzere, Hz. Ali'ye (Ankaravî, 3^a), Cüneyd-i Bağdâdî'ye, Ahmed Gazzâlî'ye, Necmeddin-i Kübrâ'ya kadar farklı yürütülmesiyle diğer klasik tarîklerden ayrıldığı belirtilmektedir (Gölpınarlı, 1983, 186; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa, muh. syf.; Top, 2001, 29). İlk dönemlerde bu yola girenlere Hz. Mevlâna'ya izafeten *Mevlevî* ya da *Mevlânâî* denilmekteydi. İlk yüzyılında meşihatta bulunan Hz. Mevlâna ahfadına binaen Veleddî, Ârifî, Âbidî, Âlimî ve Âdilî olarak adlandırılrsa da tarih boyunca Mevlevî sıfatıyla vasıflandırılmışlardı. İbn Battuta (öl. 1369) Konya'yı ziyareti sırasında (1332 sıraları) bu tarîkin mensuplarının "Celâliyye" olarak anıldıklarını kaydetse de (Lewis 2010'dan naklen, 491), aynı dönemlerde yazılmaya başlanan Eflâkî menâkıbında ve bazı yazma eserlerdeki imzalarda "Mevlevî" veya "el-Mevlevî" ibareleri sıkça geçer.

Hz. Mevlâna'nın 1273 yılındaki vefatının ardından Mesnevî'nin kâtibi Çelebi Hüsameddin onun yerine geçmeye uygun bulunmuştu. Çünkü Hz. Mevlâna vuslatının yaklaştığı dönemlerde etrafındakilerin "Sizden sonra hilafet kimin olacak, sizin yerinize kim geçecek" sorularına "Çelebi Hüsameddin halifemiz olur." diyerek cevap vermiş ve makamın kime geçeceğini bildirmişti (Eflâkî, 1987, II, 162). Vefatına kadar Hz. Mevlâna'nın yanından ayrılmayan oğlu Sultan Veled olgun sayılacak bir yaşta (47) olmasına rağmen babasından boşalan makama geçmeyi reddetmiş ve o da Çelebi Hüsameddin'i uygun görmüştü (Sultan Veled, 1976, beyit 2668 vd.). Çelebi'nin bu vazifeyi devralması Mevlevîlik tarihi içinde bir ilk ve son olmuş, bu makama Hz. Mevlâna soyundan gelmeyen bir kişi

oturmuştu. Bu aynı zamanda Çelebi Hüsâmeddin'in bir Ahî şeyhi ve Şafî mezhebine mensup biri olarak Mevlevîliğin ilk şeyhinin ileriki yıllarda bir daha eşine rastlanmayacak özelliklere sahip olması demekti. Kendisinden sonra bu makama hep Mevlâna soyundan sonra gelenler oturacak ve Ulu Ârif Çelebi'den itibaren (1312) meşihatta bulunanlar hep "Çelebi" diye anılacaklardır.

Başlangıcından 1945 yılındaki Halep Mevlevîhânesi'nin kapatılmasına kadar olan Mevlevî Kültürünü üç klâsik ve ardından bir canlandırma dönemine ayırmak mümkündür:

İlki Çelebi Hüsâmeddin (öl. 1284) ve Sultan Veled (öl. 1312) dönemlerinde Hz. Mevlâna'nın yolunda aşk ve kültür hareketi olarak belirlenmeye çalışılan kurumsal dönem;

İkincisi Ulu Ârif Çelebi (öl. 1320) ile başlayıp Divâne Mehmed Çelebi (öl. 1529) ile doruk noktasına ulaşan seyahatlerle bu yolu yaymayı esas alan cezbe ve kalenderî-melâmî-meşreb usûlü;

Üçüncüsü ise XV. yüzyılda özellikle Alevî-Bektaşî kültürünün de yaygınlaşması ve Mevlevîlik içinde bazı âdetleri ile yer bulmasıyla Pîr Âdil Çelebi (öl. 1460) zamanında yeniden yapılanmaya giren Mevlevîliğin, kuruluşundaki aslî temellerine oturtulması ve yeni içtihatlarla kendine özgü yolları belirlemeye çalıştığı 1945 yılına kadar gelen dönem. Ancak bu son dönem içinde XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet ileri gelenlerinin Mevlevîhâne tesis etmeleri, Çelebi Makâmına atama yapmaları, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bizzat Sultanların Mevlevîhânelere sıkça gelip gitmeleri bu yola muhib olmalarıyla birlikte de Mevlevîliğin bir devlet kurumu haline gelmesi de söz konusudur. 1925 yılındaki bütün Tekke ve Dergâhların kapatılması ve Mevlâna Dergâhı'nın da müze olarak açılması, bu kültürün tamamen devlet himayesine geçmesine anlamına gelmiş, Atatürk'ün Mehmed Bâkır Çelebi'yi Halep Mevlevîhânesi'ne Makam Çelebisi olarak atanmasına onay vermesi bunun somut delillerinden biri olmuştur.

Dördüncü dönem olarak adlandırabileceğimiz "**canlandırma dönemi**" ise 1946 yılında Konya Halkevi'nin başlattığı ve günümüze kadar devlet eliyle koordine edilen Şeb-i Arûs törenleri ve geleekten gelenler, akademisyenler ve araştırmacılar aracılığı ile araştı-

rilan ve yaşatılmaya çalışılan Mevlevîlik Kültürüdür.

1. Mevlevîliğin Eğitim Merkezi Mevlevîhâneler

Hız. Mevlâna'nın vefatından hemen sonra (1274) Mevlâna'nın kabri üzerine Vezir Muîneddin Pervâne'nin hanımı Gürcü Hatunun büyük maddî destekleriyle yapılan Kubbe-i Hadrâ (Yeşil Türbe) ile ilk temelleri atılan Mevlâna Dergâhı zaman içerisinde eklemeler, tadilatlar ve onarımlar görmüş ve bugünkü halini almıştır. Selçuklular zamanında Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, vezir Sâhib-Ata Fahreddin'in, II. Gıyaseddin Mes'ud'un, Emir Bedreddin Gevhertaş'ın, Emir Mehmed Söğürcü'nün; Beylikler Döneminde Germiyanoglu Yakub Beyin, Karamanoğlu Alâeddin, Mehmed ve İbrahim Beylerin; Osmanlılar Döneminde Fatih Sultan Mehmed'in, II. Bâyezid'in, I. Selim'in, Hasan ve İbrahim Paşaların, Yavuz Sultan Selim'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın, III. Murad'ın, III. Mehmed'in, IV. Murad'ın, III. Mustafa'nın, III. Selim'in, Abdülaziz'in, Abdülhamid'in maddî-manevî destekleriyle mâmûr olmuştur. "Âşıklar Kâbesi" olarak da adlandırılan Dergâh, Osmanlı Coğrafyası dâhilinde 140'a yakın Mevlevîhânenin merkezi konumunda "Âsitâne-i Âliyye" vasfıyla Mevlevîlik Tarîkatı'nın merkezi olmuştur.

Mevlevîhâneler, 1001 günlük Mevlevî çilesinin çıkarıldığı "Âsitâne"ler ve "Zâviye"ler olmak üzere iki kısma ayrılmakta ve genel olarak "Mevlevîhâne" adıyla anılmaktaydı. Âsitâneler, Mevlâna Dergâhı'nın ardından derecelerine göre Karâhisâr-ı Sâhip (Afyon), Manisa, Kütahya, Halep, Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Bursa, Kahire, Kastamonu, Eskişehir, Gelibolu, Rumeli Yenişehirli olarak sıralanmaktaydı (Tanrıkorur, 2004, XXIX, 471). 100'ü aşkın zâviye ise günümüzdeki coğrafik konumla Kırım, Macaristan, Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Arabistan ve Anadolu'nun tamamı olmak üzere yüzyıllar boyu Osmanlı'nın hâkim olduğu bölgelere yayılmıştı. Bu zâviyeler arasında Karaman, Tokat, Antep, Kayseri, İzmir, Muğla, Üsküdar, Filibe, Atina, Hanya, Lefkoşa, Şam, Kudüs, Bağdat, Mekke ve Medine coğrafik konumu veya işlevi bakımından en önemlileri idi. Bunların haricinde de özellikle XVI. yüzyılda Hız. Mevlâna torunu Afyon Çelebilerinden Divâne Mehmed Çelebi'nin seyahatleri neticesinde oluşan Ege, batı Akdeniz ve Marmara Bölgesinin güney kısmını içine alan coğrafya içinde onlar-

ca resmi kayıtlarda yer almayan “Mevlevî Köyü” vardı (Şimşekler, 2007, 145). Mevlevîhâneler ilk dönemlerde Mevlevî halifeleri tarafından kurulurken XVI. yüzyıldan itibaren genellikle devlet ileri gelenlerinin himmet ve destekleriyle inşa edilmeye başlanmıştı. Konya Pîrî Mehmed Paşa, Eskişehir, Kilis, Halep, Peçoy, Ankara, Şam, Kudüs, Kayseri, Selanik, Beşiktaş, Üsküdar Mevlevîhâneleri paşa ve beyler tarafından inşa edilmişti (Gölpınarlı, 1983, 229-230; Tanrıkorur, 2004, XXIX, 469).

Âsitâneler genellikle geniş bir arazi içerisinde yer alır, semâhâne, türbe, mescit, matbah-ı şerif, meydân-ı şerif, dede-derviş hücreleri, selamlık ve harem dairelerinden oluşurdu (Tanrıkorur, 2004, XXIX, 472). Hakk’a yürüyen ve o Mevlevîhâne vazife yapmış Mevlevî büyükleri, semâhânenin hemen yanı başında bulunan türbe içine defnedilmekteydi. Zaman içerisinde türbe içerisinde yer kalmayınca orta bölümde yer alan meydân-ı şerifin yakın bir kısmında veya daha arka bir bölümde mezarlık oluşturulup “hazîre” veya “hâmûşân” adıyla buraya sırlanmaya (defnedilmeye) başlandı. Zâviyelerde de oluşturulan bu hâmûşânlar yüzyıllar boyunca Mevlevîhânelerin mimari bölümü haline geldi. Ayrıca Mevlâna Dergâhı’ndaki Said Hemdem Çelebi (öl. 1859) örneğinde olduğu gibi zaman içinde kitapların çoğaltılmasıyla Âsitâneler başta olmak üzere Mevlevîhânelerde kütüphâneler de oluşmaya başladı.

2. Mevlevîliğe Nasıl Girilir, Nasıl Mevlevî Olunurdu

Yukarıda bazılarının isimleri verildiği şekli ile tarih boyunca 100 kadarı Osmanlı tarihi içerisinde açılan (diğerleri Selçuklu son dönemleri ve Beylikler döneminde açılmıştı) yaklaşık 140 kadar irili ufaklı Mevlevîhâne vardı. Bu Mevlevîhânelerin sınır çerçevesi Avrupa’da Peç (Macaristan), kuzeyinde Kırım Gözleve, Balkanların hemen hemen tamamında, Yunanistan, Mısır, Kıbrıs, Mekke-Medine, Halep, Şam, Tebriz ve Anadolu idi. Bu Mevlevîhânelerin sadece 14 tanesi Âsitâne, diğerleri Mevlevîhâne ve daha küçüğü Zâviye idi. Âsitâne denilen yerlerde “Dede” unvanı almak ve Mevlevî olmak için eğitimler veriliyordu. Zâviyelerde ise Dede olarak yetişmiş Mevleviler görevlendiriliyor çevre insanlarına, normal halka, ya da “çile” çıkarmadan “muhib” sıfatı almak isteyenlere *Kur’ân-ı Kerim*, *Hadis-i Şerif*, *Mesnevî*, Mevlâna’nın hayatı gibi ders-

lerle birlikte Semâ eğitimi ve Evrâd-ı Mevlâna (Evrâd-ı Kebîr) okuması ve zikir veriliyordu. Ya da insanlar istedikleri zaman bu zâviyelere gelip bu dersleri dinliyorlar, Semâ seyrediyorlar ancak muhib sıfatı kazanmıyorlardı. Geliş gidişlerinde bir sınırlama ya da mecburiyet yoktu.

Mevlevîliğe girecek aday adayları Dergâha gelir müracaat ederdi. Dergâhın iki üst görevlisi vardı. Birincisi Tarikatçı Dede, ikincisi Mevlâna zamanında aşçılık görevini üstlendiği kaydedilen Âteşbâz-ı Velî'nin makamını temsil eden Aşçı Dede. Bunların başında da Mevlâna soyundan olması gereken Dergâhın "Çelebi"si vardı. Mevlevî adayını önce Tarikatçı Dedeye götürürlerdi. Dede kendisini sıkı bir imtihana tabi tutar; ailesinden izin alıp almadığını sorar, Dergâhta nefse verilen eziyetlerle, dertlerle dolu 1001 gün çile çıkarmadan Mevlevî olunamayacağını, bu Yol'dan dönüşün ise veballi olduğunu detaylarıyla anlatarak adayın samimiyetini ölçerdi.

İkrâr vererek; yani bütün şartları kabul ederek ilk aşamayı geçen aday önce hamama götürülüp ciddi bir beden temizliğinden geçirilir, sonra genellikle "Can" (bazen "Nev-niyâz" nadiren de "Sâlik") ad ve sıfatıyla Dergâhın mutfağında (Matbah) bulunan *Saka Postu*'na oturtulurdu. Can artık üç gün boyunca bu postta oturacak, yemek ve diğer zaruri haller dışında hiç kalkmayacak; kimseyle konuşmayacak, kimse ona bir şey demeyecek ve kendisinden önce 1001 gün Çile çekip Dede olan Mevlevîleri seyredecek. Tabii ki bu sırada kendisi de ilgili Dede tarafından gözlemlenmektedir, tavırları neticesinde sınavın ilk aşamasını geçecek; ya da postun ön tarafında uçları kendisine dönük ayakkabıları ters çevrilerek nazikçe "bu işi başaramayacaksın, evine geri dön" denilmiş olacaktır.

Üç günü başarıyla geçirebilmiş Can'ı ise Aşçı Dede teslim alır; Can'la diz dize oturarak onun başını Kibleye gelecek şekilde dizine yaslatır; Can'a giydireceği Sikke ve Tennureyi önce kalbine götürür, sonra öperek Can için Hz. Peygamber'den şefaât, Hz. Mevlâna'dan himmet diler; üç defa Fâtîha, üç defa İhlâs surelerini okur; sonrasında üç defa tekbir getirerek yedi salâvât-ı şerîfe okur; devamında da üç kez daha tekbir getirerek ikinci tekbirde göğsü üzerinde tuttuğu Sikkeyi Can'ın başına kor. Buna Mevlevîlikte "Sikke Tekbirlmek" denir. Daha sonra Sikkesi tekbirlenen Can'ı alıp odasına götürür,

karşısında bulunan bir posta oturarak; *"İşte üç günden beri Mevlevî Tarikatı'nın namaz, niyâz, hizmet ve mihnetini gördün. Bu, tahammül ve sabır işidir. Birisi sana kötülükte bulunursa dahi, sakın karşılık verme; kimseye el, dil uzatma; herkese eyvallah de; tevazulu ol. Burada daha üç gün bulundun; daha görmediğin ve bilmediğin çok şey var."* şeklinde nasihat eder; Mevlevîlik Tarikatı hakkında bilgi vererek; bu Yol'un aslının edepten geçtiğini, beden temizliğinden daha önemli olan ruh temizliğinin esas olduğunu, bu sebeple de öncelikle nefsin isteklerini terk etmek gerektiğini, tam bir niyâz ile dinî gerekleri yerine getirmesi gerektiğini iyice vurgulayarak, bu samimiyet ve özelliklerden dolayı devlet büyüklerinin bile Mevlevîlere saygı gösterdiklerinin altını çizdi. Daha sonra adaya ebced hesabında karşılığı rıza olan 1001 gün içerisinde Dergâhtan hiç ayrılmadan (zaruri hallere Can dışarı çıkabilir, ancak gece mutlaka Dergâha dönmesi gerekirdi) birçok hizmeti yerine getirmesi gerektiğini söyler; ondan son bir kez daha söz (ikrâr) alırdı.

Aşçı Dede, Can'dan *"hepsine razıyım, hizmet ve ibadetle vaktimi geçireceğim..."* cevabını aldıktan sonra onu Matbah-ı şerîf diye adlandırılan ve Mevlevîlikte kutsal sayılan mutfağa alırdı. Bazen de bu 3 günlük imtihanın sonunda 18 günlük bir Çile dönemi daha geçirilerek asıl Çileye soyunulurdu... Böylece 1001 gün boyunca devam edecek ve Mevlâna'nın bizzat kendi eliyle yazdığı Mesnevî'nin ilk 18 beytine istinaden 18 hizmetin birincisine başlayan Can, burada da hizmetlerin her aşamasında olduğu gibi diğer Dedelerin gözlemlerinden oluşan imtihanlarla dolu dokuz gün daha geçirir sonra çivili tahta üzerinde Semâ tâlim etmeye başlardı. Bir taraftan 1001 günlük Çile hizmetlerini yerine getiren Can, diğer taraftan mûsikîye veya yetenekli olduğu diğer sanat ve işlerde eğitim almaya başlardı. Tamamen cahil olan Can'lara ise okuma yazma öğretildikten sonra diğer eğitimler verilirdi.

Artık Can için nefsin terbiyesinin ön planda tutulduğu imtihanlar başlamıştır. 1001 gün boyunca birçoğu eziyetlerle dolu hizmetler arka arkaya yapılacak; getir-götür işlerinin verildiği Ayakçılık hizmeti ile başlayıp, Dergâhın temizlenmesinin üstlenildiği Süpürgecilik görevi ile devam edecektir. Bu arada eksik olduğu veya yeteneği bulunduğu konularda da ilgili Dedelerden sürekli eğitim görecektir.

Süpürgecilik görevini de başarıyla tamamlayan Can, kendisine hissettirilmeden her aşamasında farklı sabır imtihanlarına da tâbi tutulacağı Bulaşıkçılık, Pazarcılık, Dolapçılık (yemek kaplarının kalaylı ve temiz tutulması), Tahmisçilik (kahve hazırlama), Meydancılık, Kandilcilik (Dergâhın kandillerini yakıp söndürme), Somatçılık (sofra kurup kaldırma), Çamaşırcılık, Yatakçılık, Şerbetçilik gibi görevlerini yerine getirerek çeşitli aşamalardan geçecek; *“artık yetiştim, olgunlaştım, kıdem kazandım”* diye aklından geçirdiği zamanlarda ise hizmetlerin en aşağısı olan Abrîzcilik görevi verilecektir.

Abrîzcilik görevi tuvalet temizliği işiydi ve Can’ın Dede unvanı almadan önceki Çiledeki son hizmeti idi. Fakat 1001 gün boyunca zaman ve tarih mevhumunu kaybeden Can, Çilesinin bitmek üzere olduğunun ve bu hizmetin son imtihanlardan en ağırı olduğunun farkına bile varmazdı.

1001 gün hizmeti boyunca birçok eziyetlere katlanıp nefsinin ayakları altında ezmeyi başarabilen ve tuvalet temizliği hizmetinden de başarıyla çıkıp sabırla hamlığını yok ederek Mevlevîlik’e ilk adımını atan Can, bunları yerine getirirken Dergâh görevlisi Dede-ler tarafından da dinî bilgilerle birlikte Mesnevî ve Mevlevîlik’in âdâb ve erkânının öğretildiği dersler alırlardı.

Matbah-ı şerîf’te çiğ yiyeceklerin pişmesi gibi güç hizmet ateşinde pişen ve bu hizmetlerin her aşamasını da başarıyla geçen Can ilk liyâkatını elde etmiş; dünyevî ve uhrevî bilgilerle teçhiz olmak üzere derslerine daha da ağırlık vermeye başlamıştır.

Can, artık 3 gün Saka Postu’nda oturmuş, 1001 gün Çilesini tamamlamış ve 18 hizmeti yerine getirmiştir. Bu rakamların toplamı 1022 etmektedir ve bunun ebced karşılığı da rızâ-yı Hû yani “Al-lah’ın kendisinden razılığıdır.” Ancak hizmet daha bitmemiştir. Meydancı Dede akşam üzeri elinde bir şamdanla Can’ı namaza götürür ve sonrasında da bir yemeğin ardından Dergâhın meydanında niyâz vaziyetinde dururken Tarikatçı Dede; *“Vakt-i şerifler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, derviş kardeşimizin niyâzı kabûl ola, âşiyân-ı Mevleviyyede rahatı müzdâd ola, demler-safalar ziyâde ola; dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm-ı Ali; Hû diyelim, Hû...”* şeklinde gülbang çekerek 3 gün sürecek hücreye kapanma günleri başlar. Can burada kendini iyice tanır sır olur; ama

Çile henüz bitmemiştir... Eskilerin deyimiyle bu hâl; “Mevlevînin Çilesi bitmez” şekliyle dillerde dolandır ve bu Yol’a girenlerin hayatları boyunca her türlü cefa ve elemelere katlanması ve iradesinin güçlü olması gerektiği vurgulanırdı.

Can’ın 3 günlük Çilesinin ardından Aşçıbaşı yanına gelerek Can’a öğütler verecek ve çektiği “*Vakt-i şerifler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, derviş kardeşimizin hizmetleri mübarek ola; dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm-ı Ali; Hû diyelim, Hû...*” gülbangıyla 18 gün daha Hücre Çilesi’ne kapatacaktır.

18 günlük son Çilesini de çıkararak Dede ünvanı almaya hak kazanan Can, Meydancı tarafından Dergâhın Çelebisine götürülür, önünde diz çöker vaziyette oturtulurdu. Çelebi Can’ın sağ elini kendi sağ eliyle tutarak; Kur’ân-ı Kerim’in “*Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.*” meâlindeki Fetih Suresi’nin 10. âyetini okur; daha sonra yanındaki makasla Can’ın kaşlarının ortasından ve bıyığından birkaç kıl keser ve Mevlevî hırkasını tekbirleyerek giydirirdi.

Üç sene kadar önce Dergâha Can olarak giren aday artık bu “insan gibi insan” yetiştirme okulunda Dede ünvanı almış, olgunlaşma yolunda bir hayli yol kat etmiştir. Kendisine 2-3 Dede ile birlikte kalacağı bir hücre tahsis edilen Dede, artık hem kendini yetiştirmeye devam edecek hem de Çile döneminde aldığı dersler neticesinde uzmanlaştığı konuda yeni gelen Can’lara ders verecektir. Ya da kendi istediği takdirde başka yerlerde bulunan Mevlevîhânelere aynı unvan ve görevle naklini isteyebilecektir...

Mevlevîlik tarihi boyunca 1001 günlük bu Çileye soyunan Can’lar genellikle bu zamanı başarıyla tamamlar ve Dede olurlardı. Ancak çeşitli vesilelerle Çileyi kıran yani yarım bırakan Can’lar da olurdu. Bu Can’lar ileriki bir zamanda kendileri istedikleri takdirde Çilenin hangi döneminde Çileyi kırmış olurlarsa olsunlar Saka Postu’nda 3 gün oturma ile işe baştan başlardı. Tekrar Çile çıkarmak istemeyenler ise Dergâha gelip gitseler dahi hem kendilerinde bir eksiklik hissederek hem de diğer Mevlevîler nezdinde az itibara sahip olurlardı.

3. Mevlevîlikte Dereceler

* Muhib

Mevlevîlik'te genel çoğunluğu teşkil eden "muhib" sınıfı, ikrâr vermeyip 1001 gün Çile çıkarmadan tarikata intisap edenlere verilen sıfat olup, bu Yol'un ilk halkasını oluşturur. Muhib olmak isteyen aday Dergâhın şeyhine müracaat eder, o da eğer reşit değilse velisinden izin almak şartıyla samimiyetine inandığı adayı karşısına alır, önce tam bir beden temizliğinden geçip abdest almasını söyler. Daha sonra kendisi de abdestli olduğu halde her ikisinin yüzleri de Kibleye gelecek şekilde adayı soluna oturur. Şeyh; *"Bilerek veya bil-meyerek işlediğim günahlardan, duyup bilen Allah'a sığınırım..."* tarzında duada bulunurken aday da aynıyı tekrar eder. Bu duanın ardından adayın beraberinde getirdiği Sikkeyi iki eliyle tutan şeyh üç kez İhlâs Suresini okur ve Sikkenin her bir yönüne üfleyerek, adayın başı Kibleye gelecek ve ayakları toplu olacak vaziyette sol dizine yatırır ve Sikkeyi Kibleye karşı tutarak Mevlâna'yı tavsif eden cümleler söyledikten sonra Sikkenin sağ, sol ve ön kısımlarını öper; adaya da aynı şekilde öptürdükten sonra başına giydirir ve elini Sikkenin üzerine koymak suretiyle; *"Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber, Allahu ekber ve li'llâhi'l hamd."* der ve adayın sırtını üç kez sıvazlayarak kaldırır; sağ elini iki eliyle tutar, aday da aynı şekilde şeyhin elini tutar ve bu şekilde aynı anda birbirlerinin ellerini öperler. Artık aday "muhib"; yani Mevlâna dostu olmuştur. Muhib bu törenin ardından sırtını şeyhe dönmeden geri geri gide-rek kapıdan çıkar; Mevlevî âdâbı, Semâ, mûsıkî, Mesnevî, güzel sanatlar vs. dersleri almak ve yetenekli olduğu konuda yetiştirilmek üzere ilgili Dedeye teslim edilir. Osmanlılar döneminde başta III. Selim ve Sultan Reşad olmak üzere bazı sultanlar ve çok sayıda devlet ileri gelenleri "muhib" sıfatıyla Mevlevîlik'e hizmetlerde bulunmuşlar; birçok şâir, yazar, edîb, hattât, hakkâk ve mûsıkîşinâs da aynı sıfatla eserler meydana getirmişlerdir.

* Dede

Yukarı bölümlerde daha detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere 1001 gün Çile çıkararak Mevlevî olanlara verilen ad olup muhib sınıfının bir üstünde yer alırlar. Mevlevîlik Yolu'nun eğitimci sınıfını oluşturan Dedeler, Dergâhlarda Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve diğer dinî

bilgilerin öğretilmesi, Semâ ve mûsikî eğitimi, Mesnevî dersleri, güzel sanatların farklı dallarının öğretimi gibi konularda yeni gelen Can'ların yetiştirilmesinden sorumludur. Kendi içerisinde de belli bir protokole ve kıdeme tabi olan Dedeler, yukarıdan aşağıya doğru; Aşçıbaşı, Neyzenbaşı, Kudümzenbaşı, Kazancı Dede, Semâzenbaşı, Baş Dede, Meydancı Dede ve diğer Dedeler şeklinde sıralanırlardı.

* Şeyh (Halife)

Mevlâna döneminden kalan ve ilk temsilcilerinin Mevlâna'nın sözlü işaretiyle, sırasıyla Şems-i Tebrizî, Selâhaddin-i Zerkûb ve Çelebi Hüsâmeddin olduğu Halifelik geleneğinin devamıdır. Mevlîlik'in kurumsallaşmasından sonra da yazılı görevlendirmelerle ve bazı değişikliklerle devam eden bu makâmda oturanlara Şeyh denmiş ve mânevî olmaktan çok idarî bir görev olmuştur. Dergâhtaki sistemin işlemlerini sağlayan, fakat eğitim sistemine karışmayan Şeyh, bizzat "Çelebi" tarafından yazılan resmî bir icâzetnâme ile posta oturtularak yapılan belli bir tören çerçevesinde görevlendirilirdi. Bazen de Mesnevî okutmak ve açıklamak hizmeti (Mesnevîhân) ile görevlendirilen Şeyhler de vardı. Şeyhler genellikle Dedeler arasından tayin edilmekle birlikte, bu unvana sahip olmadan da liyâkatine göre Şeyh olarak görevlendirilenler olurdu. Böyle olduğu durumlarda Dergâhtaki 1001 günlük 18 hizmetin görüldüğü Çileyi, 18 günde tamamlaması gerekirdi.

* Sertarik

Şeyhler arasından seçilen Sertarik, Çelebi makâmına vekâlet eden bir unvandı.

* Çelebi

Mevlevîlik Yolu'nun en başında yer alan Çelebi, bu Yol'un iyi temsil edilmesi, Yol'a zarar gelmemesi, gerekirse Yol'a ters olmayan yeni düzenlemelerin yapılması, bütün Mevlî Dergâh ve Zâviyelerinin düzenli işlemesi, buralara Şeyh vs. atanması konusunda sorumlu ve yetkiliydi. Mevlâna soyundan gelenlerin oturabileceği Çelebilik Makâmı, aynı zamanda devlet protokolü içerisinde de önemli bir yere sahipti. Konya Merkez Dergâh'ta oturan ve yetkililerle şehrin her türlü idaresinde fikir alışverişinde bulunan, şehrin

sorunlarına birlikte çözüm arayan Çelebiler, bazı Osmanlı Sultanlarına tahtta geçmeleri esnasında özel davet alarak törene katılmışlar, bazen de bizzat elleriyle yeni Sultana kılıç kuşatmışlardı.

4. Mevlevîlik Protokolü, Dersleri, Âdâb – Erkân ve Semâ

Tarîkin bütün işlerinde ilk sorumlu Makâm Çelebisi idi. Makâm Çelebisi, ilk dönemlerde Çelebiler arasındaki yetkin kişilerden babadan oğula geçmek suretiyle, ilerleyen zaman içerisinde Konya ve diğer şehirlere yayılmış Çelebiler arasından Dergâh Zâbitânı tarafından, 1700’lü yılların sonlarında Osmanlı Sarayının yönlendirmesi ve 1866 yılından itibaren ise Meclis-i Meşâyih’in önermesi ile Şeyhülislâm tarafından seçilmekteydi. Makâm Çelebisi Konya’da ikamet eder ve tüm Mevlevîhânelerin işlerini takip için kendi başkanlığında Sertarîk, Sertabbâh, Türbedâr, Neyzenbaşı, Hazret-i Şems Türbedârı, zükûr ve inâs Çelebilerinden seçilen dört kişi ile bir komisyon kurardı.

Âsîtânelerde, Mevlâna Dergâhı’na hâiz olmak üzere Makâm Çelebisi, onun tarafından meşihat verilen ve sırasıyla Şems-i Tebrizî, Selâhaddin-i Zerkûb ve Çelebi Hüsâmeddin’i temsil eden halife konumundaki “Şeyh Efendi” veya “Ser-tarîk”, Şems Dedesi (Şems-i Tebrizî Zâviyesinden sorumlu Dede), diğer âsîtânelerde ise Ser-Tabbâh (Âteşbâz-ı Velî makâmı), Türbedâr, Mesnevîhân, Kudümzenbaşı ve Neyzenbaşı Dergâh Zâbitânı’nı oluştururdu (Arpaguş, 2009, 103-117). Mevlevî geleneğindeki protokolü de gösteren bu sıralamanın ardından 1001 günlük çilesini doldurup “Dede” unvanı almış olan, çilesini çekmekte olan Canlar (nev-niyâzlar) ve çileye soyunmayıp bir merasimin ardından sikke-i şerif giyerek Semâ çıkarmış “Muhîb”ler gelirdi (Aşçı Dede, 1960, 29).

Mevlevîhânelerde Kur’ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif, Mesnevî, Mevlevî Evrâdı, Mevlâna menâkıbı okunması, Mevlevî âdâb ve erkânı dersleri (Nablusî, 1329 H., 17, 19, 30); çile çıkarmakta olan canlara Semâ meşki, dergâhtaki günlük işlerin yerine getirildiği 18 hizmeti icra etme ve becerisi dairesinde bir sanat veya zanaat öğrenme mecburi idi. 1001 günlük çile eğitimden sorumlu olanlar sırasıyla, Aşçı veya Ser-Tabbâh Dede, Kazancı Dede, Meydancı Dede ve Bulaşıkçı Dede idi (Demirci, 2008, 127). Ayrıca diğer Dedeler de yetiştirildikleri alanda dersler ve eğitimler verirdi.

Mevlevî âdâb ve erkânının temelini 1001 günlük Mevlevî eğitiminde alınan Mesnevî-i Şerifin ilk on sekiz beytine istinaden on sekiz hizmetin yerine getirilmesi esasına dayanan usuller çerçevesinde hayat boyu devam ettirilmesi gereken “edeb” oluşturmaktaydı. Bu zaman içinde seyr ü sülûk gereği Semâ öğrenmek (Trabzonlu Köseç Ahmed Dede, 2007, 41) mecbur idi.

Genel anlamda Muhammedî bir yol olarak tesis edilip devam eden bu kültürde hayat boyunca Kur’an-ı Kerim, Hadis-i Şerif, Mesnevî, Mevlâna menâkıbı ve Evrâd-ı Kebîr-i Mevlâna okumak zorunluluğu vardı. Şeriata sıkı sıkıya sarılmak, farzları geciktirmeden zamanında yerine getirmek, sünnete tabi olmak, gece gündüz istiğfara devam etmek, her isteği ve yardımını Allah’tan dilemek, nefsin sürekli muhasebesini yapıp onu riyazete alıştırmak gibi hususlar en başta gelen âdâb ve erkân idi (Trabzonlu Köseç Ahmed Dede, 24 vd.). Yine her Mevlevî -özellikle Dergâh dışında yaşayanlar- dünyalık hayatını devam ettirmek için bir meslek öğrenmek, bulunduğu her alanda insanlara saygı ve sevgi duymak, işini halkın rızası için değil Hakk’ın rızasını gözetmek için yapması gerekirdi. Mevlevîhânelerde mutâd günlerde yapılan Mukâbelelere geçerli bir mazereti olmadığı müddetçe katılması zorunlu idi.

Âdâb ve erkânın temelini oluşturan Mukâbele-i Şerif (Semâ) ve Mesnevî dersleri de belli usullere göre yapılırdı. Semâ meşki mutlaka bir Semâ Dedesinden öğrenilir, Mesnevî dersi Mesnevîhân olan Dededen dinlenir, Matbah-ı Şerifte bulunan meşk tahtası üzerinde bulunan çevresine tuz dökülmüş çiviye, direk tabir edilen sol ayağın baş ve ikinci parmağının yerleştirilmesiyle çark olarak adlandırılan sağ ayağın hareketiyle önceleri yarım, bir müddet sonra ise tam çark atmayla başlanırdı. İlk yarım çarkta “Al” ikincisinde ise “lah” hecelerinin belli bir ahenkle telaffuz edilmesiyle “Allah” yani zikr-i celâl çekilir. Tahta üzerinde meşki tamamlayan Cânlar daha sonra Semâhânedede kollarını açma tâlimine başlar ve bu aşamayı da tamamladıktan sonra kendileri için Mukâbele-i Şeriften daha kısa olan Mübtedî Mukâbelesi’ne davet edilirdi. Bu mukâbeleye dışarıdan ziyaretçi kabul edilmez, mıtrıb Âyîn-i Şerif yerine sadece dört bölüm halinde peşrev çalar ve Cân bu icrâdan sonra Mukâbele-i Şerife katılma hakkı kazanır.

Mukâbele-i Şerif ya da Âyîn-i Şerif (Hacı Feyzullah Efendi, 1334-1336 H., 13) belli bir ritüele bağlı olarak yapılır. Öncesinde cemaatle vakit namazı kılınır (Nablusî, 1329 H., 6; Tahir Olgun, 80), sonra Semâhâneye geçilerek tüm yetkililer, dervişler ve semâzenler oturur halde yerlerini alır, görevli dede tarafından Kur'an-ı Kerim okunur, ardından Mesnevîhân Mesnevî okur veya Kaarî-i Mesnevî'ye Farsçasını okutur kendisi de şerh ederdi. Daha sonra kudüm-ü şerif darbesi, Ney üflenmesinin ardından Na't-ı Mevlâna okunur ve postnişîn ile birlikte ayağa kalkan semâzenler üç selam Devr-i Veleddî icrâ eder ve ardından dört selamdan oluşan Semâ icrâ edilirdi. Semâ'nın tamamlanmasının ardından mırıptan bir görevli Kur'an-ı Kerim okur, ardından semâzenbaşı ya da nadiren postnişîn tarafından çekilen gülbank ve okunan dua ile Mukâbele tamamlanmış olur, ardından tüm Mevlevîler lokma ederlerdi. Bu Semâ'nın en belirgin özelliklerinden biri genellikle Cuma namazlarının ardından yapılması ve seyretmek isteyen herkese açık olması idi (Veled Çelebi, 1946, 62)

Semâ'nın üçüncü bir çeşidi olan Garîbler Semâ'ı ise özel gecelerde yapılan Mukâbele-i Şeriften sonra Semâ'a devam etmek isteyen Mevlevîler tarafından on sekiz çark atılmak suretiyle mûsikî olmaksızın yapılan Semâ idi.

Bir diğer Semâ çeşidi ise Âyîn-i (Âyn-i) Cem idi. Genellikle Meydân-ı Şerifte ve yatsı namazından sonra yapılan bu Semâ'a Mevlevîler ve muhibler katılabilirdi. Âyîn-i Cem bir dost meclisi şeklinde geçen ve kahve veya şerbet gibi içecekler içildikten sonra Devr-i Veleddî olmaksızın ve hırkalar çıkarılmadan yapılan Semâ veya içten gelen cezbe ile ayakta oluşturulan zikir halkası idi (Tahir Olgun, 1995, 80 vd.). Bu Semâ'da genellikle kollar açılmaz ve sadece meclisteki isteyenler kalkardı (Gölpınarlı, 2006, 117). Selâm aralarında Mukâbeledeki gibi durak verilmez, hatta genellikle geceleri yapıldığı için sabah namazına kadar devam ederdi. Semâ tamamlandıktan sonra, Kur'an-ı Kerim okunur ve namaz kılınarak lokma edilir (yemek yenir) ve hücrelere istirahate çekilirdi (Asaf Hâlet, 2002, 121 vd.).

Yine bütün tarîklerde olduğu gibi Mevlevîlikte de evrâd okuma geleneği vardı. Bazı Âyet-i Kerimeler, Hadis-i Şerifler, Esmâ-i

Hüsnâ ve Hz. Mevlâna'ya dua ve senâlardan oluşan Mevlevî evrâdı hem çile döneminde hem de tüm hayatı boyunca şeyhinin belirlediği ölçü ve vakitte bir Mevlevînin okuması gereken vird idi. Yine İsm-i Celâl çekmek, yani belli bir ahenkle "Allah, Allah..." demek Hz. Mevlâna'ya göre en güzel zikirlerden biri olarak değerlendirildiği için Mevlevîler hem zikir meclislerinde hem de günün her ânında bu zikri yaparlardı. Mevlâna'nın bu zikir şeklini babası Bahâeddin Veled'den aldığı, onun Kübrevîliğe olan ilgisinden dolayı Mevlevîliğin bu tarîkin etkisi altında gelişen bir yol olduğu tespitlerinin doğru olmadığı da belirtilmektedir (Lewis, 2010, 64-65).

5. Mevlevîlikte Kıyafet ve Semâ Kıyafetleri

Mevlevî kıyafeti denince bugün akla Semâ törenlerinde giyilen; Sikke, Hırka, Tennûre, Destegül, Gömlek, Elifî-nemed, Pantolon ve son yüzyıllarda giymeye başlanan Mestten oluşan sekiz parçalı Semâzen elbisesi gelmektedir. Ancak bu kıyafetin şimdiki haliyle Mevlâna döneminde olmadığı, Mevlâna'nın kendisinin "bilgin kıyafeti" giydiği, çevresindekilerin de yine döneminin özelliklerini yansıtan kıyafetler giydiği; Semâ ederken de aynı kıyafetlerin giyildiği bir gerçektir. Yine Mevlâna'nın Şems-i Tebrizî ile karşılaşmasından sonra sarığındaki destârı kül renginde bir bezle sardığı bize kadar ulaşan bilgiler arasındadır.

Mevlevîlik tarihi boyunca, dönemin gereklerine binaen kıyafet yenilemeleri görülmekle birlikte diğer tarikatların etkisiyle bu kültüre giren -özellikle aksesuarlar- Mevlevîler arasında fazla yaygınlaşmadan zaman içerisinde kullanılmaz hale gelmiştir. Sade bir görünüme sahip Mevlevî kıyafetinde zaman içerisinde çok fazla bir değişimin olmadığı, farklı dönemlerde benimsenen kıyafetlerin de öncekilerden alınan ilhamla modernize edilerek kullanıldığını, genel olarak söylemek mümkündür. Yine Mevlevîlik Kültürü içerisinde kıyafetler, Dışarı Kıyafeti ve İçeri Kıyafeti olarak adlandırılır; hiçbirinde dikiş, ilik ve düğme bulunmaz ve başa giyilen Sikke ve Arakiyye'nin dışında kıdeme göre hiçbir değişiklik arz etmezdi. Bu bölüm hazırlanırken Hasan Özönder'in *Tarihi Boyunca Mevlevî Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları* (Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2006) adlı eser başta olmak üzere ilgili diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

* **Arakiyye:** Arapça ter anlamına gelen “arak” kelimesinden türemiştir. Baştaki teri emdiği için bazen de ter toplayan anlamındaki “Arak-çîn” kelimesi ile de söylenirdi. Arakiyye Mevlevî adayının mutfakta görev yaparken başına giydiği başlıktır. Genelde keçeden yapılıp ve beyaz renkli olur. Henüz Semâ eğitimini tamamlamamış (Semâ çıkarmamış) Mevlevî adayları, çocuk ve kadın Mevlevî adayları da Arakiyye giyerlerdi. 20-25 cm uzunluğunda olan Arakiyye giydirilmesi belli bir usûle göre yapılıp ve buna “Arakiyye tekbirlemek” denilirdi.

* **Sikke:** Kelime anlamı olarak “damga, iz, alâmet, kural” gibi anlamlara gelir. Mevlevîliğin en belirgin kıyafetlerinden biridir. İlk olarak Mevlâna’nın torunu Ulu Ârif Çelebi’nin (öl. 1320) beyaz renkli bir Sikke giydiği kaydedilir. 1001 günlük Çileye soyunan Mevlevî adayı bu süreç içerisinde belli bir aşamaya geldiğinde Arakiyye’yi çıkarır, başına Sikke tekbiplenerek giydirilirdi. Ayrıca Çile çıkarmayan muhiplere de aynı usûlle Sikke giydirilirdi. Mevlevîler tarafından büyük bir saygıya mazhar olan Sikke giyilirken, çıkarılırken ve bir yere konurken öpülürdü. Bu saygıdan dolayı Mevlevîler sadece “Sikke” demezler “Sikke-i şerîf” şeklinde telaffuz ederlerdi. 40-45 cm boyunda olan Sikke de keçeden yapılıp ve açık ya da koyu kahverengi olurdu. 1001 günlük Çilesini lâyıkiyla tamamlayan ve Dede olan Mevlevînin Sikkesine destâr tabir edilen koyu yeşil renkli bir kuşak sarılırdı. Ancak Çelebi olanlar, yani Mevlâna soyundan gelenlerin, Şeyhlerin ve Halifelerin destar rengi ve şekli kısmen farklılık gösterirdi. Destarsız Sikkeler “Dal Sikke”, diğeri ise “Destârlı Sikke” olarak adlandırılırdı.

* **Hırka:** Siyah renkli, geniş kol ve eteği olan, yere değmeyecek şekilde ayakların üst kısımlarına kadar uzanan bir kıyafetti. Keten veya yünlü kumaştan yapılırdı. İçeri ve dışarı hırkası olmak üzere benzer şekilde tasarlanan iki çeşidi vardır. Yine Mevlevî kıdemi içerisinde ufak farklılıklar arz ederdi. Bir Mevlevî adayının ikrar verdikten sonra, 1001 günlük Çilesini tamamladıktan sonra 3 ya da 18 günlük “Hücre Çilesi”ne gireceği vakit giydiği kıyafetti. Daha sonra Dede olan Mevlevî bu kıyafeti daima “onur nişanesi” olarak taşıyacaktı. Sembolik anlamda ise; Semâ’a girmeden önce Mevlevî’nin siyah renkli hırkasını çıkarması “tüm dünya telâşesinden, malından, mülkünden sıyrıldım ve Sana sığındım ey Allah’ım”

anlamına gelmektedir.

* **Tennûre:** Tandır anlamındaki Arapça-Farsça “tenûr” kelimesinden türetilmiştir. Mutfakta ve ocak başında giyilen kolsuz, yakasız bir kıyafettir. Üst kısmı dar, etekleri ise genişcedir. Bu kıyafeti mutfakta hizmete soyunan Can giyerdi ve buna “Hizmet Tennûresi” denilir, siyah veya koyu kahverengi olurdu. Ayrıca günümüzde de görüldüğü şekliyle Semâzenlerin giydiği beyaz renkli etekleri oval açılacak şekilde daha genişçe olan tennûreler de vardı ve bunlara da “Semâ Tennûresi” adı verilirdi. Tennûre görünüş olarak sembolik anlamda Arapça yazılımla “Lâ” (yoktur, Allah’tan başka İlâh yoktur) harfini temsil eder.

* **Destegül:** Semâ esnasında Tennûrenin üstüne giyilen yakasız, düz kollu bele kadar gelen dar bir giysidir. Beyaz renkli olur ve sağ ucunda bulunan kısa şerit “Elifî nemed”in (kuşak) içine sokularak Semâ esnasında ön kısmı açılması önlenir.

* **Elifî-nemed:** Tennûrenin üzerine, bel kısmına bağlanan bir tür kuşaktır. Kumaş ve keçeden 8-10 cm eninde, birkaç kez bele dolanacak uzunlukta yapılır. Elfe-nemed de denilen bu kuşak, diğer Mevlevî kisveleri gibi ilk kez bağlanırken özel bir törenle kuşatılırdı.

* **Mest:** Geçmişte gelenek olduğu üzere Semâ çıplak ayakla yapılmış. Zamanla Semâ esnasındaki dönüşlerin (çark) daha kolay ve kesintisiz olması için günümüzde de olduğu gibi tabanı kösesiz çorap mest kullanılır olmuştur.

6. Estetik ve San’atın Timsali Mevlevîler

Mevlevîliği diğer tarîklerden ayrı tutan en önemli özelliklerinden biri de güzel sanatlara gösterilen ilgi idi. Her Mevlevî çilesi döneminde mutlaka bir san’at öğrenir, dinî ilimlere, şiire veya mûsikiye yatkın olanlar da bu eğitimle meşgul olurlardı. Mevlevîlerin tarih süreci içerisinde en çok ilgi gösterdikleri san’at hattâtılık, hakkâklık, ebrûzenlik, fildişi ve kâğıt oymacılığı ve saatçilik olmuştur (Derman, 2002, 208-212). Son yüzyılda ise keçecilik ve terzilik de Mevlevîlerin ilgi gösterdiği bir meslek-san’at olmuştur. Gösterilen bu ilgi sonucu yüzyıllar boyunca Mevlevîler arasında san’at, şiir ve musıkî alanında değerli isimler yetişmiş ve Türk kültür ve san’atına yön vermişlerdir. Galata ve Yenikapı Mevlevîhânelerinin önde olduğu bu

alandâ şiiirde, Şeyh Gâlib (öl. 1799), musîkîde Buhûrîzâde İtrî (öl.1712) ve Hammâmî İsmail Dede Efendi (öl. 1846), san'atta Ahmet Eflâkî Dede (XIX. yy.) önde gelen isimlerdendir (daha geniş bilgi için: Uzluk, 1957, 47-110; Küçük, 2003, 377-423).

Mevlevîlik her kuralı belli olan, giyiminden yeme-içme âdâbına kadar her usûlünde estetik, nezaket, nezahet, ağırbaşlılık ve aşırıya gitmeme gibi bir zarafeti olan yoldu. Mevlevîlik içinde Makam Çelebisinden Matbah Canı'na (Mevlevî olmak için çileye soyunan neviyâz) kadar manâ olarak bir hiyerarşi olsa da zâhir de hepsi eşitti. Makam Çelebisi, Şeyh Efendiler, Mesnevîhânlar ve Dedeler başlarındaki Sikkenin çevresine sarılan destâr harici diğer tüm Mevlevî ya da Mevlevî adayları ile benzer kıyafet giyerlerdi. Yani kıyafetlerde bir hiyerarşi yoktu. Diğer bazı tariklerde olduğu gibi, Mevlevîlikte değil diz-etek öptürme el öptürme bile yoktu. "görüşme" denilen niyâzlaşmada hangi konumda olursa olsun, hangi yaşta bulunursa bulunsun her iki kişi de sağ ellerini başparmaklarından kavrayıp birbirlerinin elini öperdi.

Mevlevî kullanacağı her şeyi, başkasına vereceği her şeyi önce öper sonra kullanır, kullandıktan sonra yine öperdi. İster kaşık olsun ister kitap. Verdiği kişi de aldığı şeyi öper öyle alırdı. Eve girmenin, evden çıkmanın, konuşmanın, selamlaşmanın, yatmanın, kalkmanın, yemek yemenin, hâl hatır sormanın... hep bir usulü vardı. Mevlevîliğin zikri semâ da bile aşırılık yoktu, zikirde aşırılık, bağırma-çağırma diz dövme, yaka yırtma gibi aşırılıklar yoktu. Mesela zikir ya da sema esmasında bir Mevlevî cezbeye ile kendinden geçip böyle bir şey yaparsa hemen sorumlu dedesi yanına gelir "kanını içine akıt" diyerek cezbeye hâlini içinde yaşaması ve dışarıya aksettirmemesi istenirdi. Bu usûllerin çoğu da yazılmamış gelenekten uygulama yöntemi ile gelmişti. İşte bütün bu zerafet ve halîm durum Mevlevîlerin en belirgin özellikleri olmuş, Osmanlı tarihi içerisinde de dikkat ve ilgi çekip onların sıfatı haline gelmişti. Bu tarz davranışlarda bulunanlara da Mevlevî olmadığı halde "Çelebi gibi adam" ya da "tam bir Çelebi" gibi sıfatlar söylenmiştir. Belki de bu estetik ve halîm-selîm olma durumu Mevlevîlerin "örnek bir insan ya da vatandaş" tiplmesi ile sultanların dikkatini çekmiş olabilir.

7. Yol'un Esası - Disiplini

Mevlevîlik âdâbının öğrenildiği ilk yer olan Matbah-ı Şerif'e iza-feten çile boyunca bu yolda uyulması gereken kurallar tam bir di-siplin içerisinde yürütülür (Özönder, 2002, 179), uymayanlara Ka-zancı Dede tarafından aşırıya kaçmayacak bazı cezalar verilirdi. Bu cezalar "çelik" adı verilen ve Matbah-ı Şerif'te asılı bulunan bir sopa ile dokuz veya on sekiz adet olmak üzere hafif şekilde vurulan değ-nek cezası; on sekiz gün boyunca sikke-i şerif ve hırka-i şerifinin alınması; başka bir Mevlevîhâneye gönderilmeyi simgeleyen "seya-hat" cezası tarzında idi. Cezaların en ağırı ise Mevlevî adayının bu işi yapamayacağına kani getirildiğinde çilenin herhangi bir döne-minde ayakkabılarının ters çevrilmesi (serpâ etmek) idi. Bunun an-lamı ise o kişinin Mevlevî olamayacağı, başka bir Mevlevîhâneye de Çile Cânı olarak kabul edilemeyeceği idi.

Yeni Mevlevî olanların diğer tarîklerin tekkelerine gitmeleri hoş karşılanmaz, Mevlevî ileri gelenleri ise Mirâc, Mevlid gibi kandil-lerde diğer tekkelere gider, kıyâm zikri yapılırsa zikirle katılmaz, ayakta seyreder, eğer isterse Semâ ederlerdi. Diğer tekkelerden Mevlevîhâneye gelen farklı tarîkat büyükleri de Semâ yapılacağı zaman Devr-i Veledi'ye iştirak eder, sonra ayakta seyrederlerdi. Yine Mevlevî büyükleri kendi bulundukları şehirlerde resmî ve dinî bayramlara protokol üyesi olarak katılırlar, özellikle Ramazan ve Kurban Bayramlarında şehrin devlet erkânını makamda ziyaret ederler, onlar da Mevlevîhâneye gelerek îade-i ziyârette bulunur-lardı. Bu davetlerde Mevlevîler ve muhibler de hazır bulunur misa-firlere hizmet ederlerdi (Aşçı Dede, 1960, 35). Mevlâna Dergâhında da özellikle arefe gecesi şehir protokolü Dergâh'a davet edilir, Makâm Çelebisinin özel misafiri olurlardı. Birlikte kılınan yatsı na-mazının ardından, Mukâbele-i Şerif icrâ edilir, ardından yemek yenerek (lokma edilerek), kahve veya şerbet içilirdi (Mustafa Nizâmeddin, Yazma, vrk. 18 vd.; Şafak, 2019, 101).

8. Mevlevî Terimleri

Mevlevîlik kültürü içinde yer alan bir diğer husus ise her birinde zarif manaların bulunduğu deyim ve terimlerin kullanması idi. Mevlevîler gündelik konuşmalarında bunları kullanır, bir kelime veya deyim ile birçok şey ifade edilirdi. Bu terimler eğitim sistemi

içerisinde “sözlük” anlamıyla veya kullanılması şart mantığıyla verilme de Dergâhlardaki yaşam sürecinde dilden dile, kuşaktan kuşağa geçerek; dönemine göre de yeni terimler de türetilerek dile yerleşip kullanılagelmiş; bir veya birkaç kelime ile derin anlamlar ifade edilmiştir. Meselâ; Mevlevîler’in birbirlerinin iki elini tutarak başparmaklarını veya ellerini öpüp selamlaşmalarına ve herhangi bir eşyayı veya zemini öpmesine “*görüüşmek*”; istenen bir şey karşısında “*Eyvallah*” şeklindeki cevabın, evet yaparım, anlamına gelmesi; bir şeyin bittiğini veya olmadığını belirtmek için “*Hakta*” veya “*Hak vere*” denmesi; mum, lamba gibi eşyaların yakılmasına “*uyan-dırmak*”, söndürülmesine “*sırlamak*” veya “*dinlendirmek*” tabiri kullanılması; Hakk’a yürüyen bir kişiyi defnetmeye yine “*sırlamak*” kelimesinin sarf edilmesi; aklını başına almak, kendine gelmek, düşünmek ve anlamak veya yastığına-kapısına hafifçe dokunarak bir Mevleviyi uyandırmaya “*âgâh ol!*” tabirinin kullanılması; Kur’ân-ı Kerîm veya dua okunurken ya da Semâ ve ders esnasında kendinden geçerek cezbeyle giren Mevlevîye söylenen “*kanımı içine akıt!*” deyiimi tüm Mevlevîler tarafından bilinen ve günlük konuşmalarda kullanılan deyimlerdendi. Aşağıda yaygın olarak kullanılan Mevlevî terimlerinden örnekler nakledilmiş ve Abdülbaki Göl-pınarlı’nın *Mevlevî Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: İnkılâp Yay., 2006) esas olmak üzere M. Zeki Pakalın’ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (3 Cilt. İstanbul: MEB Yay., 3. Basım, 1983), H. Hüseyin Top’un *Mevlevî Usûl ve Âdâbı* (İstanbul: Ötüken Yay., 2001) ve alanla ilgili diğer eserlerden istifade edilerek kısaca açıklaması yapılmıştır:

* **Âgâh olmak – Âgâh etmek:** Genel manâsıyla “aklını başına almak, kendine gelmek, düşünmek ve anlamak” anlamında kullanılan bir deyimdir. Aynı zamanda uyuyan birini uyandırmak için de yastığına veya kapısına hafifçe dokunmak-vurmak suretiyle “âgâh ol” “âgâh ol Dedem” şeklinde kullanılır.

* **Allah dardını artırsın:** Dergâhtaki Çile döneminde veya herhangi bir zamanda ilâhî aşk ile dertlenip, ağlayarak yakınan kişiye Dede veya Şeyh tarafından söylenir. Çünkü Mevlevîlik’te kutsal sayılan dert arttıkça kişinin Allah’a olan yaklaşması ve aşkı da artacaktır.

* **Aşk olsun:** Mevlâna’nın “aşk olmazsa dünya donar kalırdı...”

dediği gibi Mevlevîlik'te her şeyin başı "aşk"tır. İşte bu yüzden bu deyim birçok yerde kullanılır:

Dergâha veya bir misafirliğe giden Mevlevî yerine oturduktan sonra, ev sahibi onu "aşk olsun" diye selamlardı. Mevlevî de bu cümlelerin karşılığında secde eder gibi yeri öperek niyâzda bulunur ve aynı cümleyle karşılık verirdi.

Su, çay, şerbet gibi bir şey içen veya yemek yiyen Mevlevî'ye "aşk olsun" denir; o da başını öne eğerek (baş keserek) "eyvallah" sözüyle karşılık verirdi.

* **Aşk u niyâz etmek:** Birine selam yollarken veya mektup yazarken selam ifadesi yerine "Aşk u niyâz ederiz" tabiri kullanılırdı. Yine birini ziyarete gidip gelme anlatılırken durumu soran üçüncü şahsa "aşk verdiler, aşk aldık" denilirdi.

* **Destûr:** Genellikle bir şey yapılacağı zaman izin almak mahiyetinde söylenen sözdür. Yine bir Mevlevî'nin odasına girerken "Destûr" denilerek izin istenir, içeriden "Hû" sesi gelince de ancak içeri girilebilirdi. İlk "Destûr" sözüne "Hû" cevabı gelmezse ikinci kez söylenir, yine cevap gelmezse kapıdan geri dönülürdü.

* **Dinlendirmek:** Ocağı, mumu, lâmbayı söndürmek için kullanılan bir deyimdir.

* **Eyvallah:** Mevlevî'den istenen bir şey karşısında onun "Eyvallah" şeklinde cevabı; "evet yaparım" anlamına gelirdi. Yine bir Mevlevî'ye seslenince onun "Eyvallah" demesi de "efendim, buyur" anlamına gelirdi. "Eyvallah" sözü eğer soru şeklinde söylenirse de Mevlevî'nin kendisine söylenen şeyi anlamadığı ve tekrar edilmesi ni istediği manâsına gelirdi.

* **Gönül kalsın "Yol" kalmasın:** Mevlevîlik Yolu'nda yapılabilecek yanlış bir uygulamayı bertaraf etmek için kullanılan bir deyimdir. Böyle durumlarda o uygulamayı yapan ya da hayata geçirmek isteyen kişi kırılmış, gücenmiş olur; ancak Yol'a da bir zarar gelmemiş olurdu.

* **Görüşmek:** Genel anlamında Mevlevîler'in birbirlerinin iki eli ni tutarak başparmaklarını veya ellerini öpüp selamlaşmalarıdır. Mevlevîlik'te bazı tarikat sistemlerinde görüldüğü gibi Yol büyükle-

rinin diğerlerine el öptürme, ayak öptürme gibi uygulamaları yoktur. Mevlevîlik Yolu'nda her ne kadar belli bir kıdem varsa da en kıdemsiz Mevlevî ile en kıdemli Mevlevî'nin görüşmeleri de aynı şekildedir. Mevlevîler'e göre Hz. Peygamber Efendimiz (SAV)'in avucu içinde dile gelen taşlardan yola çıkılarak sadece insanın değil, her şeyin bir canı, bir ruhu vardır. Buna göre de Mevlevî, kullanacağı her eşyayı alırken önce öper, sonra işini bitirdikten sonra tekrar öperek yerine kor. Bir Mevlevî diğer bir Mevlevî'ye bir eşya verirken önce öper sonra verir; diğer Mevlevî de eşyayı öperek alırdı. Yine Mevlevîler'in yatarken bile önce yastığı öpüp sonra başlarını koymaları, yorganı öpüp üzerlerine çekmeleri; bir kitap okunmadan ve okunduktan sonra onu öpmeleri, çekmek üzere aldıkları tespihi öptükten sonra çekmeye başlamaları da "görüşme" olarak adlandırılırdı.

* **Hakk'a yürümek:** Bir kişinin vefat etmesi üzerine; "falan kişi Hakk'a yürüdü" şeklinde kullanılırdı. Bu deyim de Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "*Ancak O'na döndürüleceksiniz; gelişiniz de O'ndandır, gidişiniz de O'na...*" gibi âyetler çerçevesinde değerlendirilerek vefat eden kişinin bu dünyadaki işlerini tamamlayıp aslının geldiği Yara-dan'ına tekrar geri döndüğünün ifadesi idi. Mevlâna'nın da eserlerinde sıkça vurguladığı üzere "gerçek ölüm" diye bir şey yoktur; ancak bu dünyadan ilahî âleme bir göç vardır. Bu dünyadaki "ölüm" ise öbür taraftaki "doğum"un müjdecisidir. İşte bu mânâlar çerçevesinde Mevlevîler kesinlikle "öldü", "vefat etti" gibi cümleler kullanmaz, "göçtü", "hâmûş oldu (sustu)" veya "Hakk'a yürüdü" deymi ile bu olayı anlatırlar; mezarlıklar için de "Hâmûşhâne" kelimesi kullanılırlardı.

* **Hakta veya Hak vere:** Aynı mânâda kullanılan bu iki deyim bir şeyin bittiğini veya olmadığını belirtmek için söylenirdi. Meselâ "şeker hakta" demek "şeker bitti" anlamındaydı. Mevlevî'den bir şey istendiği zaman onun "Hak vere" demesi de "kalmadı" anlamına geliyordu. Bu gibi deyimler "hayır, yok, bitti..." gibi Mevlevîler nezdinde hoş karşılanmayan olumsuz kelime veya cümleler sarf edilmesi istenmediği için özel olarak kullanılan terimlerdi.

* **Kanını içine akıtmak:** "Allah derdini artırsın" sözünün bir ileri aşaması olup, Kur'ân-ı Kerîm veya dua okunurken, Semâ veya ders

esnasında kendinden geçerek cezbe (trans) giren Mevlevî'ye söylenir ve yetkili Dede tarafından "kanını içine akıt" denerek "hâl" durumunun dışarı yansıtılmaması vurgulanırdı. Çünkü Mevlevî Kültürü'nde yaşanan mânevî duygular kişinin iç duygularıyla alâkalıdır. Bundan dolayı Mevlevî'nin yaşadığı mânevî demlerden aldığı lezzeti dış organlarıyla çevreye yansıtmak riyakârlık alâmeti olabileceğinden kesinlikle yasaktır. Bununla birlikte bir Mevlevî'nin kahkahalarla gülmesi, üzüntülü veya sıkıntılı iken bu durumunu yüzüne ve hareketlerine yansıtmaması "edebe" aykırı idi. Yani kısaca bir Mevlevî, insanın doğasında olan her hareketi belli bir sınır içerisinde haddi aşmadan yapmak zorundaydı. Böyle davranmayan çevresinde "hafif kişi" olarak değerlendirilirdi.

* **Paşmak çevirmek:** Mevlevîlikte Dergâha veya eve gelen misafirin ayakkabılarının ön kısmını evin kapısına bakacak şekilde düzensiz bir şekilde koymak esastı. Bu hareket hem misafire "her zaman kapımız açık" demekti; hem de misafirin ayrılırken ayakkabılarını giydiği sırada yüzünü ev sahibine dönük olmasıyla da ev sahibine saygı ifadesi idi. Çünkü Mevlevî Kültürü'nde Camiden, Dergâhtan ya da herhangi bir yerden çıkarken kapıya sırtını dönmek edebe aykırı idi. "Paşmak çevirmek" ise ayakkabıların bugünkü uygulandığı şekliyle arka kısımlarının kapıya dönük olmasıdır. Mevlevîlikte çok fazla görülmeyen bu olay, "bir daha bu kapıya gelme" demenin nazikçe dilsiz söylenmiş bir ifadesi idi.

* **Safâ-nazar:** Mevlevîlerin "hayır da şer de Yüce Allah'tandır" prensibiyle herkese, her olaya ve her şeye güzel bakmaları için kullandıkları bir deyimdir. Mevlâna'nın "güzel bakan güzel görür" prensibiyle de hareket eden Mevlevî, karşılaştığı her olayda müsebbipleri hakkında fikir yürütmekten çok "Allah dilediğini yapar" düsturunu benimseyerek o olayla Yüce Yaradan'ın vermek istediği mesajı kavramaya çalışır.

* **Serpâ etmek:** Bir kusur işleyen Mevlevî'nin Sikkesini alarak onun sürekli veya geçici olarak Dergâhtan uzaklaştırması için kullanılan deyimdir. Böyle durumlarda da Mevlevî'ye, bu dille söylenmez paşmakları, yani ayakkabıları ters çevrilerek ifade edilirdi.

* **Sırlamak:** "Dinlendirmek" deymi ile benzer mânâda, mum, çerağ, lâmba ve ocak gibi yanan şeyleri söndürmek anlamında kul-

lanıldığı gibi bir şeyi saklamak, gizlemek, örtmek anlamında da kullanılır. Yine vefat eden birinin defnedilmesi işi de “falan kişiyi falan yerde sırladık” şeklinde tabir edilir.

* **Uyandırmak:** Genel anlamıyla “Sırlamak” ve “Dinlendirmek” deyimlerinin aksi mânâsında kullanılan bu söz, mumu, çerağı, lâmbayı veya ocağı yakmak için kullanılırdı. Yakmak kelimesi olumsuz bir anlam çağrıştırdığından Mevlevîler bunun yerine “Uyandırmak” deyimini kullanırlardı. Ayrıca bir kişiyi eğitmek, uyarmak, aydınlatmak ve irşâd etmek için de bu deyim kullanılırdı.

9. Mevlevî Dua ve Gülbankları

Mevlevî Kültürü içerisinde yaşamla iç içe olan bazı olaylar belli bir gelenek çerçevesinde yapılmış, hemen hemen her olayın ve hareketin resmî bir usûlü belirlenmiştir. Bu çerçevede özellikle *Çile Çıkarma*, *Sikke Tekbirleme*, *Dedelik Unvanı*, *Şeyhlik* veya *Hilâfetlik verme*, *Kur’ân-ı Kerim’i Hatmetme*, *Posta Oturma* ve *Semâ Töreni* (Mukâbele) gibi mübarek işler ve resmî törenler esnasında ilgili kişiler tarafından “Gülbank”lar çekilir, belli bir ahenk içerisinde okunan bu gülbank metinlerinde o törenin içeriğine uygun belirli bir metin yer alırdı. Bu “resmî” törenler ve çekilen gülbanklar yanında, diğer benzer Anadolu tarîklerinde de olduğu gibi dinî ritüeller haricinde günlük yaşam içerisinde kullanılan insan hayatında var olan, sofrâ, ölüm vs. gibi işlerde de belli kurallar belirlenmiş, icrâ edilen işler de yine içeriğe uygun dua ve gülbanklarla bereketlendirilmiştir. Yine yemek pişince kazanın ağzı açılırken, somat, sımat veya sumat diye tabir edilen sofradan önce ve sonra çekilen gülbanklar; 21 Nisan-21 Mayıs arası yağın yağmurların Nisan Tâsîr’inde toplanmasından meydana gelen yağmur suyuna okunan dualar; İslâmî usullerle sırlanan cenazenin mezarının başında veya daha önce Hakk’a yürümüş Mevlevîlerin mezarlarını ziyarette çekilen gülbanklar; nikâh kıyıldıktan veya damat gerdeğe girerken okunan dua ve gülbanklar; herhangi bir sefere çıkılırken duanın ardından söylenen gülbanklar en yaygın olanları idi.

Aşağıda Mevlevî dua ve gülbanklarından açıklamaları ile örnekler nakledilmiş, Abdülbaki Gölpınarlı’nın *Mevlevî Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: İnkılâp Yay., 2006) ve *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılâp Yay., 1983), Sâfi Arpaguş’un *Mevlevîlikte Ma’nevî Eğitim*

(İstanbul: Vefa Yay., 2009), Yakup Şafak'ın *Mevlevî Gülbangleri* (Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müd. Yay., 2010) ve Veled Çelebi İzbudak'ın *Hatıralarım* (İstanbul, 1946) adlı eserlerinden ve alanla ilgili diğer kaynaklardan istifade ile metin ve usûlleri-anlamları nakledilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gülbangların son kısmında ...*kerem-i İmâm-ı Ali...* ifadesinin ardından [*nûr-u Nebiyyi'l-ümmî*] ibaresi bazı kaynaklarda yer almıyorsa da Yakup Şafak'ın yazım tercihi [*nûr-u Nebi*] şeklinin pratik uygulamada genellikle söylenen usulü ile buraya eklenmiştir:

* Duâgû Duâsı (Semâ-Mukabele-i şerîf'ten sonra okunan dua)

Semâ sonrasında gelenekte Tarikatçı Dede tarafından veya Duâgû olarak görevlendirilen Dede tarafından ya da günümüzde görüldüğü şekliyle Semâzenbaşı tarafından belli bir aheng ve bazı sıfat ve son kelimelerin uzatılması ile okunan duadır. Aşağıda yaygın olarak okunan örneklerinden biri nakledilmekte, bazı hitap bölümlerinin zaman içerisinde farklı olarak düzenlendiği de görülmektedir:

Bârekallâh ve berekât-ı kelâmulâh râ. Semâ râ safâ râ vefâ râ vecd ü halât-ı merdân-ı Hüdâ râ. Evvel azamet-i buzurgî-yi Hüdâ râ ve selâmet-i rûh-i pâk-i Hazret-i Habîbullâh râ. Çehâr yâr-i güzîn-i bâ safâ Hazret-i İmâm Hasen-i Ali ve Hazret-i İmâm Hüseyin-i Velî, e'imme-i ma'sûmîn, ezvâc-ı mutahhere, evlâd-ı resulillâh ve şühedâ-yı deşt-i Kerbelâ râ. Mecmû'-i evliyâ-yi âgâh ve ârifân-ı bi'llâh, ale'l-husûs Hazret-i Sultânü'l-Ulemâ ve Hazret-i Seyyid Burhânüddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî, kutbü'l-ârifîn, gavsü'l-vâsılın Hazret-i Hüdâvendigâr râ. Ve Hazret-i Şeyh Şemsüddîn-i Tebrizi ve Selâhuddîn-i Zerkûb-i Konevî, Şeyh Kerîmüddîn, Sultân İbn-i Sultân Hazret-i Sultân Veled Efendi ve Vâlîde-i Sultân râ. Ve Hazret-i Ulu Ârif Çelebi ve sâ'ir Çelebiyân-ı kirâm-ı zevil ihtirâm, meşâyih, hulefâ, dedegân, dervîşân, muhibbân ve fukarâ-yi mâzî râ. Selâmet-i Hazret-i Çelebi Efendi ve selâmet-i Dede Efendi râ. Ve devâm-ı ömr-i devlet-i Cumhûriyettü't-Türkiyye, selâmet-i re'îs-i devlet ve hükûmet ve vükelâ-yı millet râ. (Cumhuriyet öncesi: pâdişâh-ı dîn-i İslâm ve selâmet-i vezîr-i a'zam ve şeyhü'l-İslâm Efendi râ.) Ve rûh(-i) revân-ı bâni-yi in dergâh dede ... efendi râ. Safâ-yi vakt-i dervîşân, hâzirân, gâ'ibân, dûstân, muhibbân râ. Ez şark-ı âlem tâ be garb-ı âlem, ervâh-ı güzêştegân kâffe-i ehl-i imân râ. Ve rızâ-yi Hüdâ Fâtihatü'l-Kitâb

behânîm, azîzân. (Herkes tarafından Fatiha suresi okunur ve dua aşağıdaki şekli ile devam eder)

Azamet-i Hüda râ... Tekbîr;

Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illâllâhu, vallahu ekber, Allahu ekber ve lillâhi'l-hamd. Esselâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûllâllah. Esselâtü ve's-selâmü aleyke yâ Habîballâh. Esselâtü ve's-selâmü aleyke yâ nûra Arşillâh. Esselâtü ve's-selâmü aleyke yâ seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn. Ve şefî'al müznibîn. Ve selâmün ale'l-mürselîn. Ve'l-hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn. El-Fâtîha. (Tekrar herkes tarafından Fatiha okunur ve aşağıdaki gülbank-dua tamamlanır.)

Înâyet-i Yezdân, himmet-i merdân ber mâ hâzır u nâzır bâd, kulûb-i âşikân güşâd. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i Hazret-i İmâm-ı Ali ve şefa'at-i Muhammedîni'n-nebiyyi'l-ümmî rahmeten li'l-âlemîn, hû diyelim. Hûû...

Eğer Semâ Şeb-i Arûs günü yapılıyorsa ise aşağıdaki dua bölümü de eklenir:

Pîşter a pîşter a cân-ı men

Peyk-i der-i hazret-i Sultân-ı men

Vakt-i şerîfler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola. Leyle-i Arûs-i Rabbânî, vuslat-ı halvet-serâ-yı subhânî, hakk-ı akdes-i Hudâvendigârî'de an be an vesîle-i i'tilâ-yı makâm ve füyûzât-ı rûhâniyyet-i aliyeleri, cümle peyrevânı hakkında şâmil ü âmm ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim Hûûû.

* **Âyîn-i** (Âyn-i) **cem duâsı** (Mevlevîlerin özel sohbetleri sırasında-sonrasında Semâ sonrası yaptığı dua)

Sohbet, yemek veya muhabbet için bir araya toplanan ve yemek, kahve, şerbet gibi yiyeceklerin ardından ortamın manevî sıcaklığı çerçevesinde normal usulden farklı olarak Ney eşliğinde ayağa kalkılıp eller açılmadan (veya açılabilir de) yapılan Semâ sonrasında Kur'ân-ı Kerim okunur ve ardından bu dua edildir:

Înâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, mübârek vakitler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola. Sâhib-cem'iyetin murâdı hâsıl ola. Bi'l-cümle

sâhib-hayrâtın ervâhı şâd ola. Bu gitti ganîsi gele. Demler, safâlar müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim Hûûû.

* **Hücre Gülbankları-Duâları** (Mevlevî olmak için Dergâha (Âsitâne) giren “Can” (Nev-niyâz) için çeşitli aşamalarında çekilen gülbanklar-duâlar)

Can'ın ilk geldiğinde Kapıdan Geçme (Tekmîl-i Hizmet) Gülbangı:

Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola. Derviş (filan; adı söylenir) kardeşimizin niyâzı kabûl, hizmeti makbûl, âşîyân-ı fukarâda feyz ü safâsı müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim Hûûû...

Dergâha girip 3 gün Saka Postu'nda oturmuş Can'a Çile'ye devam edecekse (ikrâr vermek) Aşçıbaşı (Ser-tabbâh) öğüt verir ve şu gülbangı çeker:

Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola. Derviş (filan) kardeşimizin hizmetleri mübârek ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] hû diyelim hûûû.

Çeşitli eğitimlerden geçen ve hizmetlerde bulunan Can'ın Hücre'ye kapanacağı-gireceği zaman kapıda ve içeri girince çekilen gülbanklar:

- *Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola. Derviş (filan) kardeşimizin râhatı müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim Hûûû...*

- *Înâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, tebrîk-i mekîn ü mekân ve safâ-yı zemîn ü zamân; çerâğ-i rûşen, fahr-i dervîşân, zuhûr-ı imân, kânûn-i merdân; dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim Hûûû...*

Can, içerisinde 18 hizmetin de yer aldığı, kendisinin Allah'tan razı olduğunu simgeleyen “rızâ” kelimesinin ebced karşılığı 1001 gün eğitimini (Çile) başarı ile nihayete erdirmiş ve ayrıca 18 günlük hücre çilesini yerine getirmiş, 3 günlük son hücre çilesini de tamamlamıştır. Bu rakamların toplamı 1022 etmektedir ve bu rakamın ebced karşılığı da “Rızâ-yı Hû” yani “Allah'ın kendisinden râzılığı-

dır.” Meydancı Dede akşam üzeri elinde bir şamdanla Can’ı namaza götürür ve sonrasında da bir yemeğin ardından Dergâhın meydana-
nında “niyâz” vaziyetinde dururken Tarikatçı Dede;

“Vakt-i şerifler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, derviş (falan) kardeşimizin niyâzı kabûl ola, âşiyân-ı Mevleviyyede rahatı müzdâd ola, demler-safâlar ziyâde ola; dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Ali [nûr-u Nebiyyi’l-ümmî] Hû diyelim, Hû... şeklinde gülbang çeker ve “Dede” unvanı almaya hak kazanan Can, Meydancı Dede tarafından Dergâhın Çelebisine götürülür, önünde diz çöker vaziyette oturtulur. Çelebi, Can’ın sağ elini kendi sağ eliyle tutarak; Kur’ân-ı Kerim’in “Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.” meâlindeki Fetih Suresi’nin 10. âyetini okur; daha sonra yanındaki makasla Can’ın kaşlarının ortasından ve bıyığından birkaç kıl keser ve Mevlevî hırkasını tekbirleyerek giydirir.

* Hatim gülbangı

Kur’ân-ı Kerim hatmedildikten sonra çekilen gülbangtır:

Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola. Dergâh-ı izzette zikr-i Sübhân, tilâvet-i Kur’ân, niyâz-ı âşıkân kabûl ve makbûl ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî, [nûr-u Nebiyyi’l-ümmî] Hû diyelim Hûûû...

* Çerâğ uyandırma gülbangı

Mevlevî kültürü içerisinde insanı Hak’tan ve hakikatten haberdâr etme, manevî karanlığını aydınlatma tarzında önemsenen irfan ile uyandırma usulü akşam olduğunda Mevlevîhânenin çerâğ ya da kandili yakma-uyandırma işi ile de ilişkilendirir, bu gülbank çekilir ve bu iş de görevli bir Dede tarafından yapıldı:

Akşam-ı şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def’ ola. Çerâğ-ı rûşen, fahr-i dervîşân, ziyâ-i îmân, kânûn-i merdân. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrîzî, kerem-i İmâm-ı Alî [nûr-u Nebiyyi’l-ümmî] Hû diyelim Hûûû.

* Sofra âdabı ve gülbangı-duası

Can'ların Çile Çıkarmak için ilk önce mutfakta pişmeye başlamasından dolayı mutfağın (Matbah) Mevlevî Kültürü'nde önemli bir yeri vardır. Geleneğe göre Mevlevî mutfağında yemek piştikten sonra ocaktan indirilir, Kazancı Dede gelir kapağını açar ve; *"Tabhî şîrîn ola, Hak berekâtın vere, yiyeclere nûr-ı îmân ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Âteşbâz-ı Velî, kerem-i Îmâm-ı Ali; [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim..."* gülbangını çeker, orada bulunanlarla birlikte hep bir ağızdan *"Hûûû"* denir. Yemek vakti gelince sofraya (somat, sımat, sumat) kurulur, kaşıklar ve tabaklar belli bir düzen içerisinde yerleştirilir, sofrada herkesin önüne bir tutam tuz konur, içilecek su hazır edilir. Bu hazırlıklar bittikten sonra sorumlu Mevlevî, *"Hû, somata salâ"* diyerek bütün Mevlevîleri yemeğe buyur eder. Yine belli bir protokol çerçevesinde sofraya oturan Mevlevîler, yemeğe başlamazdan önce şahadet parmaklarıyla bir miktar tuz yerler, çorbadan başlayan ve *"lokma"* adı verilen yemeği hep birlikte kendi önlerinden almak şartıyla, tek tabaktan belli bir düzen içerisinde ve hiç konuşmadan yerlerdi. Sofradaki yemek değişimleri arasında Şeyh veya Aşçıbaşı tarafından gülbanklar çekilir, yemek bittikten sonra, tekrar herkes Hz. Peygamber Efendimiz'in *"Yemeğe tuz ile başla, tuz ile sona erdir"* hadis-i şerîflerine binaen bir miktar tuz tadararak ayağa kalkar ve Şeyh tarafından söylenen *"Yol sûfîleriyiz biz; Hakk'ın sofrasından yiyeceksiniz biz. Ey Rabb'im! Bu kâseyi ve sofrayı devamlı kıl..."* mânâsındaki; *"Mâ sûfîyân-i râhîm; mâ tablahâr-ı şâhîm. Pâyende dâr Yâ Rab in kâse vü hân râ!.. Salli ve sellim ve bârik alâ eşrâf-i ve es'adi nûri cemî'il-enbiyâ'i ve'l-mürselîn ve'l-hamdülillâh-i Rabbi'l-âlemîn, el-Fâtîha"* duasından sonra Fâtîha okunur; devamında yine Şeyh tarafından *"Nân-ı merdân, ni'met-i Yezdân, berekât-ı Halilü'l-Rahmân. Elhamdülillah, eş-şükrü li'llâh. Hak berekâtın vere, yiyeclere nûr-ı îmân ola, erenlerin hân-ı keremleri nân-ı ni'metleri müzdâd, sâhibü'l-hayrât-ı güzesteğânın ervâh-ı şerîfeleri şâd u handân, bâkîleri selâmette ola; demler safâlar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Âteşbâz-ı Velî, kerem-i Îmâm-ı Ali [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim..."* gülbangı çekilerek hep birlikte *"Hûûû"* denir ve yemek tamamlanmış olurdu.

* Sefer Duası

Mevlevîler toplu bir halde seyahate çıkacakları veya belli bir görevle bir yere gidecekleri zaman yolculuğun hayırlı ve tehlikesiz geçmesi için dua eder gülbank çekerlerdi. Bu görev de yine toplulukta bulunan en kıdemli Mevlevîye aitti. Dua genelde hareket edilen bölgenin biraz dışarısında ya da araçla gidilecekse araca binmeden hemen önce yapılırdı. Görevli Mevlevî büyüğü yolcular da tamamen hazır bulunduğu zaman; *“Salâvatullahi ve selâmuhu aleyhim ecmâîn. Vakt-i şerîfler hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, demler safâlar müzdâd, gönüller şâd, muradlar hâsıl, seferler bî-hater ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm-ı Ali [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim.”* duasını yapar, topluluk da hep bir ağızdan *“Hûûû”* diyerek duaya icabet ederlerdi. Çıkılacak sefer, Mevlevîler'in I. Dünya Savaşına gönderdikleri Mevlevî Alayının savaşmak üzere Şam'a gitmeleri gibi eğer bir mücadeleyi içeriyorsa, o vakit bu duanın önünden yine Mevlevî büyüğü tarafından fetih ve zaferle dönülmesi için Yaradan'a sığınılır ve;

“Bedeh merâ (mârâ) tu Hüdâyâ der în huceste sefer

Hezâr nusret u şâdî hezâr feth u zafer

Be hurmet-i se Muhammed, be hakk-ı çehâr Ali

Be du Hasen be Huseyn u be Mûsî u Ca'fer”

manzûmesi okunurdu.

* Nikâh Gülbangı

Nikâh kıyıldıktan veya damat gerdeğe girerken, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in evliliği sırasında onun için söylediği gazelin ilk beyti olan *“Ziyafetimiz, düğünümüz dünyaya mübarek olsun; üzerimizden düğün sorumluluğu kalktı”* anlamındaki;

“Bâdâ mübârek ber cihân sûr u arûsîhâ-yi mâ

Sûr u arûsî râ Hüdâ bu'brîd ber bâlâ-yi mâ”

beyiti okunur; herkesin şahit olmasını ve bu evlilikten hayırlı evlâtlar dünyaya gelmesini dilediği; *“Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, demler safâlar müzdâd ola; Hak erenler mübârek ve müteyemmin eyleye, hayru'l-halefler ihsân eyleye. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm-ı Ali [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû*

diyelim." gülbankı çekilir, orada bulunanlar da "Hûûû" diyerek dua tamamlanmış olurdu.

* Nisan suyu duası

21 Nisan-21 Mayıs arası kapsayan zaman diliminde yağın yağmurların biriktirilmesine verilen ad olup, genellikle ilk haftasında yağın makbuldür. Nisan suyunu toplamak için özel işlemeli kazanlar (Nisan Tası) imal edilir, bu kazana toplanan Nisan suyu; Fâtîha suresi, Bakara suresinin 255-257. âyetleri (Âyete'l-Kürsî), İhlâs, Nâs ve Kâfirûn sureleri yetmiş kere okunur, (bazıları yetmiş kere Kadr suresini de okur) yetmiş kere "*Allahu Ekber*", yetmiş kere "*Lâ ilâhe illâllah*" zikri çekilir, yetmiş kere de salavât çekilerek suya üflenir; sabah akşam o sudan içilir ikram edilirdi. Ayın sonunda su kalmışsa saklanır diğer zamanlarda eksildikçe üzerine su ekleyerek içilir, hastalara ikram edilirdi. Diğer tarikatlarda da âdet olan bu gelenek, şüphesiz Mevlâna'nın, şiirlerinde bahar yağmurlarının bereketliliği ve bedene tazelik verdiğini söylediği beyitlerinden de kaynaklanmaktadır.

* Defin töreni ve duası

Mevlâna'nın Hakk'a yürüyüşüne verilen "düğün gecesi" anlamındaki; Kur'ân tilâveti, dualar, Semâ ve yiyip içmekle kutlanan "Şeb-i arûs" geleneği şüphesiz Mevlevîlik Yolu'nun en belirgin özelliklerinden biridir. Bu gelenek Mevlâna'nın döneminde de kendisine intisap edenler tarafından uygulanmış, onun Hakk'a yürümesinden sonra da cenazesi neyler eşliğinde okunan gazellerle kaldırılmıştır. Mevlâna'nın, "ölüm"ü; "Sevgili'ye kavuşmak", "ilâhî âlemde yeniden doğmak", "asıl mekâna geri dönmek" ve "ölümümüz gündür bizim, düğün" gibi vasıflarla şiirlerinde dile getirmesi, Mevlevîlerin de ölümü "mutlulukla" karşılamasına sebep olmuştur. Çünkü Mevlevî hep dertlidir; Allah katından ayrı kaldığı ve oyun misali bu dünyada çakılıp kaldığı için kendini hep dertli görür. Bu aynı zamanda dert ne kadar artarsa "samimi kulluk" ve "âşıklık" mertebesinin ileri dereceliğini de gösterir. Mevlâna'nın Hakk'a yürümesinden önce hasta yatağında söylemiş olduğu son gazelinde de başucuna gelenler onun derdine şifa dilerken, o; "*Bu derde ölmekten başka çare yoktur; şu hâlde nasıl olur da 'bu derde devâ et!..' diyebilirim?*" şeklinde gazel söylemişti.

Mevlevîlik'in kurumsallaşmasından sonra da devam bu gelenek üzere; hastalığı iyice artan Mevlevî'nin yanına dostları gelir ve "Allah" kelimesinin belirli bir ahenkle söylendiği "İsm-i Celâl" çekerlerdi. Hasta da eğer yapabiliyorsa sesli ya da içinden İsm-i Celâl çekerdi. Hasta Hakk'a yürüdüğü zaman İslâmî kurallar çerçevesinde cenazesi yikanırken oradaki Mevlevîler hem İsm-i Celâl çekerler, hem de Mevlevîlere has belirli zamanlarda okunması gereken Âyet-i Kerime ve duaların yer aldığı virdleri içeren Mevlevî "*Evrâd-ı Kebîr*"i okurlardı. Mevlevî büyüklerinin cenazesi yikanırken ayrıca ney ve kudüm eşliğinde (Semâ esnasında icra edilen) Âyîn-i şerîf okunduğu da olurdu. Defnedilmek üzere cenazede bulunan "merasim kıyafeti"ni (Semâ edilirken giyilen kıyafetler) giymiş Mevlevîler tarafından İsm-i Celâl çekilerek hâmûşhâneye (mezarlık) götürülen Mevlevî, dinî kurallar çerçevesinde sırlanır (gömülür); ardından beş dakika kadar İsm-i Celâl çekilir, cenazede bulunan Mevlevî büyüğü tarafından söylenen; "*Vakt-i şerîf hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola; derviş (falan) merhûm, garka-i garîk-i rahmet-i Yezdân, hâcesi hoşnûd ola. Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm-ı Ali [nûr-u Nebiyyi'l-ümmî] Hû diyelim.*" gülbankı ardından hep birlikte "*Hûûû*" denir, başlar öne doğru eğilerek (baş keserek) selam verilir ve oradan ayrılırlardı. Defin gecesini de cenaze evinde toplanarak Semâ merasiminin bir benzeri olan ve belirli bir olay veya sohbet, muhabbet, yemek yeme üzere tertip edilen meclislerde icra edilen "Âyîn-i (Âyn-i) Cem" yapılırdı.

Mevlevîlikte Hakk'a yürüyen Mevlevî, vasiyeti varsa o mezarlığa, yoksa ailesinin istediği bir mezara defnedilirdi. Ancak Mevlevî ileri gelenleri her Mevlevîhânedede mutlaka olması gereken hâmûşhânelerde sırlanırlardı. Mevlevî mezar taşlarının baş kısımlarında da bulunduğu makâma ve cinsiyetine göre "Sikke" şekli bulunurdu.

Kaynakça

- Ankaravî, İsmail Rüşhî. *Risâle-i Usûl-i Tarikat ve Bi'at*. Süleymaniye Küt. Nâfiz Paşa Böl., Yazma no: 352, 1^b-7^b.
- Arpaguş, Sâfi. *Mevlevîlikte Ma'nevî Eğitim*. İstanbul: Vefa Yayınları, 2009.
- Asaf Hâlet Çelebi. *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. Ankara: Hece Yayınları, 2002.
- Aşçı Dede. *Aşçı Dedenin Hatıraları*. haz. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul, 1960.
- Demirci, Mehmet. *Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Derman, M. Uğur. "Mevlevîlik ve San'at". *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*. 203-212. İstanbul: Karatay Belediyesi Yayınları, 2002,
- Eflâkî, Şemseddin Ahmed. *Menâkıbü'l-ârifin*. çev. Tahsin Yazıcı. *Âriflerin Menkıbeleri*. 2 Cilt. İstanbul, 1986-1987.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Mevlevîlik". *MEB İslâm Ansiklopedisi*. VIII, 164-171. İstanbul: 1993.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2006.
- Hacı Feyzullah Efendi. *Hakâyık-ı Semâ*. çev. Mahmûd Celâleddîn, İstanbul: 1334-1336 H.
- Küçük, Sezai. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.
- Lewis, Franklin. *Mevlânâ Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010.
- Mustafa Nizâmeddin (Ser-tabbâh-ı Dergâh-ı Mevlânâ). *Mevlevî Matbah-ı Şerif Terbiyesi*. Konya: SÜ Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü İhtisas Küt., Yazma no: 305.
- Nablusî, Abdülganî. *el-'Ukûdü'l-lu'luiyye fî tarîki'l-sâdat'l-Mevleviyye*. Şam: 1329 H.
- Özönder, Hasan. "Mevlevî Dergâhlarında Mutfağın Önemi ve Âteş-Bâz Makâmı". *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*. 179-184. İstanbul: Karatay Belediyesi Yayınları, 2002.
- Özönder, Hasan. *Tarihi Boyunca Mevlevî Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Sâkib Dede. *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyyân*. I, Mısır: 1283 H.
- Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa. *Mevleviyye Silsilesi*. haz. Tahir Hafızalioğlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Sultan Veled. *İbtidânâme*. çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara: 1976.
- Şafak, Yakup. "Sertabbâh Nizameddin Çelebi'nin Mevlevî Matbah-ı Şerif Terbiyesi Adlı Risâlesi". *Mevlâna Araştırmaları-6*. 91-104. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- Şafak, Yakup. *Mevlevî Gülbangleri*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010.

- Şimşekler, Nuri. "The Spread of The Mawlawiyya and The Reasons for Its Spread in The Aegean Region in The XVIth Century". *Mevlâna Araştırmaları Dergisi-The Journal of Rumi Studies*. Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1/1 (Mayıs 2007), 143-158.
- Tahir Olgun. *Çilehâne Mektupları*. haz. Cemâl Kurnaz - Gülgün Erişen, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Tanrıkörur, Barihüda. "Mevleviyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/468-475. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Top, H. Hüseyin. *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2001.
- Trabzonlu Köseç Ahmed Dede. *et-Tuhfetü'l-behiyye fi't-tarîkati'l-Mevleviyye*. haz. Ali Üremiş, Ankara: Serander Yayınları, 2007.
- Uzluk, Şahabettin. *Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler*. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1957.
- Veled Çelebi İzbudak *Hatıralarım*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.

